

OSMANLI SULTANI ORHAN, (1324-1362) AVRUPA'DA YERLEŞME

HALİL İNALCIK

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin oğlu olan Orhan'ın doğum tarihi tartışmalıdır. 699'da (1299) Nilüfer'le evlendiğinde “yiğit” (genç) diye anılmış olmasından hareketle bu tarihte on sekiz yaş civarında olduğu düşünölebilir. Osmanlı rivayetine göre, tutsak edilen Yarhisar tekfurunun (tekvur) kızı Nilüfer'le (Lülüfer, Rumca Luludia/çiçek) evlendirilmiş, Süleyman ve Murad bu evlilikten doğmuştur.

699 (1299)'da Osman Gazi merkezini Bilecik-Yenişehir'e naklettiğinde Orhan'ı deneyimli atabey Gündüz Alp ile Karacahisar'a gönderdi. Osman Gazi'nin İznik kuşatması (701/1302) ve Dimboz (Dinboz) savaşına (702/1303) katıldığı anlaşılan Orhan, Lefke seferinde (703/1304) Germiyanlılar'ın tehdidine karşı Eskişehir-Karacahisar'da kaldı. Yanında babasının güvendiği adamları Saltuk Alp ile Köse Mihal de bulunuyordu. Osman Gazi, Lefke seferinde Sakarya üzerinden İznik'e yol veren kalelerin fethiyle uğraşırken Germiyan'dan Çavdar Tatar “Karacahisar'ın pazarına” (Ilica yanında) yağma akını yapıp çekildi. Orhan yağmacıların peşine düştü, onlara Oynaşhisari'nda (bugün Çavdarhisar) yetişti, yağma mallarını ellerinden aldı ve Çavdar Tatar'ın oğlunu ele geçirdi. Osman Gazi bu esirle bir antlaşma yaptı ve onu babasına geri gönderdi. Daha sonra Osman, Germiyan-Çavdar saldırılarını karşılamak üzere kendisi Karacahisar'da kalmaya karar verdiğinde Orhan'ı yanına kattığı gazi alpler Akça Koca, Konuralp, Gazi Abdurrahman ve Köse Mihal ile birlikte Sakarya'ya gönderdi (705/1305). Âşıkpaşazâde, Orhan'ın kumanda ettiği ilk seferin bu olduğunu belirtir (Târih, s. 108). Orhan stratejik önemi olan Karaçepüş (Katoikia), İznik önünde Karatigin, Absu (Hypsu: Geyve Boğazı'nda) kalelerini fethetti. Yenişehir'de babası yanına geldi. Bu harekâtın hedefi İznik'e gelecek yardımı keserek burayı teslim olmaya zorlamaktı; Orhan bu seferlerde askeri tecrübe kazanmış oldu. Babasının zamanındaki son seferi Adranoz Kalesi (Orhaneli) üzerinedir. Bu seferde yanında yine Köse Mihal ile Turgut Alp

vardı. H. 723 Ramazan ayı başlarında (Eylül 1323) düzenlenmiş Asporça Hatun vakfiyesine göre, o tarihte Osman hayatta idi. Orhan'ın beyliğe geliş tarihi Rebülevvel 724'tür (Mart 1324). Osman'ın ölümü de bu iki tarih arasında olmalıdır.

Orhan beyliğin başına geçince Bizans Bitinyası'nın iki büyük merkezi Bursa ve İznik üzerindeki kuşatmayı sıkılaştırdı. 726 (1326) baharında bütün kuvvetleriyle Bursa önüne gelip şehrin teslim olmasını istedi. Bursa tekfuruyla uzlaşılan teslim ahidnâmesinin maddeleri şunlardır: 1. Şehre giren Osmanlı askerleri halka zarar vermeyecek (yağma olmayacak, esir alınmayacak). 2. Gitmek isteyenler mallarıyla Osmanlı askerlerinin himayesinde şehri terk edecek. 3. Teslimde Orhan Bey'e 30.000 altın ödenecek. Bursa tekfuru şehri terk edince Âşıkpaşazâde'ye göre, "Pınarbaşı'nda Ahî Hasan burc üzerinde muhkem durdu, ondan sonra Müslümanlar koyuldular" (2 Cemâziyelevvel 726/6 Nisan 1326).

Bursa'nın düşmesi ve İznik'in kuşatma altında sıkıntıda olması, İstanbul'da Bitinya bölgesinin tamamının kaybedilmek üzere olduğu kaygısını uyandırdı. Bizans İmparatoru III. Andronikos Palaiologos, Gebze önünde Pelekanon'dan (bugün Eskihisar geçidi) denizi geçip abluka altındaki İznik'i ve mümkün olursa Bursa'yı kurtarmaya karar verdi. Ordu başkumandanı (Grandomestikos) Yuannis Kantakuzenos'un hâtıratında (notlarla Almanca çevirisi bk. Geschichte, II, 22 vd.) Pelekanon savaşı bütün ayrıntılarıyla verilmiştir. Bu kaynağa göre, imparator daha önce 1328'de Anadolu sahilinde Bizans'a ait Kyzikos (Kapıdağı) ve tahkimli yarımada Pegae'ya (bugün sahilde Karabiga) gitmiş ve Karesi Beyi Temirhan ile (Demirhan) bir antlaşma yapmıştır. Kantakuzenos'a göre imparator, Karesi beyini saldırıdan vazgeçirmeyi ve bağımlı duruma getirmeyi amaçlamıştı (*a.g.e.*, II, 20). Aslında bu bir ittifak antlaşması idi. Osman Gazi zamanında 1303'te Apolyond'a kadar Bursa ovası istilâ edilmişti; 724'te (1324) Adranos Kalesi'nin fethedilmesi Karesi Beyliği'yle anlaşmazlığın kaynağı olmalıdır.

İmparator ilkin Mesothenia (Türklerin Kocaelisi) Valisi Kontofre'yi yanına çağırdı, sefer hakkında kendisiyle görüştü. Kontofre valiliği sırasında Kocaeli'nde Türklerle karşılaşmalarında tecrübe kazanmış, yetenekli bir askerdi; Türklerin savaş taktiğini yakından öğrenmişti. Kontofre imparatoru bu sefere teşvik etti. Osmanlı vekayi'nâmelerinde lâyıkıyla yer almayan ve çok kısa olarak Abdurrahman Gazi'nin Orhan Gazi ile beraber bir Bizans

kuvvetini püskürttüğü şeklinde belirtilen Pelekanon savaşı iki aşamada gerçekleşti. Birinci aşamada Bizans imparatorunun savaş meclisinde tepelerdeki Osmanlı kuvvetlerinin düzlüğe çekilmesi ve savaşın bu düzlükte yapılması kararı alındı. Bizans komutanı eğer bunu yapamazsa o zaman savaşı bırakıp dönmeyi düşünüyor, böylece daha başlangıçta tepelere yerleşen Osmanlılar stratejik üstünlük sağlamış oluyordu. Orhan Bey tepeden harp sahasını gözetliyor, Bizans ordusunu ârizalı araziye çekip orada çevirmeyi düşünüyordu. Bunun için de önemli bir kuvveti bir vadide pusuya sokmuştu. Bu klasik Osmanlı savaş taktiği idi. Savaşın ilk günü (1 Haziran 1329) Orhan Gazi, Bizans ordusunu kendine çekmek için 300 kişilik bir kuvveti üzerlerine gönderdi (imparatorun ordusu düzenli 2000 askerden ibaretti). Osmanlı akıncı kuvveti Bizans ordusuna yaklaştı, oklarını attı, ardından geriye doğru kaçtı. Bu yalancı kaçıştan maksat Bizans ordusunu yerinden çıkarıp tepelere doğru çekmektir. Saldırı birkaç defa tekrar edildi. Başlangıçta Bizans ordusu mevzilerini bırakmadı. Orhan Bey'in kuvvetleri de tepeleri terk etmedi. Fakat savaşın ikinci günü tekrarlanan akıncı saldırıları sırasında İmparator bu ufak kuvveti yok etmek için harekete geçti. Bunun üzerine Orhan Bey bir kısım kuvvetlerini kardeşi Pazarlı kumandasında düzlüğe gönderdi. Bizans ordusu karşı çıktı; bu suretle akın şeklinde başlayan çarpışmalar iki tarafın büyük kuvvetlerinin katıldığı bir savaş halini aldı. İmparator okla baldırından yaralandı ve öldüğü haberi yayıldı. Bizans ordusunda panik kendini gösterdi. Panik halinde kaçan Bizans kuvvetleri sahildeki kalelere ve özellikle Filokren'e sığınmaya çalıştı. Orhan'ın kuvvetleri kaçanları kovalıyordu. Bizans imparatoru paniği önleyemeyince kendisini bir halı üzerinde gemiye taşıttı ve İstanbul'a kaçtı. Zaferden sonra İzniklilerin hiçbir ümidi kalmadı. Osmanlılar ablukayı şiddetlendirerek şehri teslim aldı (21 Cemâziyelevvel 731/2 Mart 1331 [İbn Kemal 734/1333 tarihini verir; bk. *Tevârih*, I, 42-48]; teslim şartları ve ilk önlemler için bk. *Âşıkpaşazâde*, s. 118-119; Neşrî, I, 156-158, tarih için Schreiner, II, 238). İznik fethiyle İslâm dünyasında şöhret kazanan Orhan Bey, Irak Celâyirli Sultanı Hasan-ı Büzürg ile de dostça ilişkiler kurdu (İbn Kemal, I, 61).

Bitinya'nın tamamında sağlamca yerleşen Orhan Bey'i o sırada gören Arap seyyahı İbn Battûta onu "Sultan Osmancık oğlu İhtiyârüddin Orhan Bey" diye anar ve zenginlik, arazi, askerî kuvvet bakımından Türkmen sultanlarının en büyüğü olup 100 kadar kalesinin bulunduğu, zamanının çoğunu bu kaleleri dolaşmakla geçirdiğini, her birinde birkaç gün kalıp

durumu teftiş ettiğini, bir şehirdeki ikametinin asla bir ayı bulmadığını, kâfirlerle sürekli savaşta olup onları kalelerinde kuşatma altında tuttuğunu kaydeder. Ayrıca Bursa'yı Rumlardan babasının aldığı ve mezarının eskiden Hıristiyanlara ait bir kilise olan cami içinde bulunduğunu, rivayete göre Osman'ın İznik şehrini yaklaşık yirmi yıl kuşatma altında tuttuktan sonra oğlunun on iki yıl daha kuşatıp ele geçirdiğini yazar. İbn Battûta, Bursa'da tanıştığı Orhan Bey'in kendisine para gönderdiğini de belirtir. Bu ifadelerden Osman'ın faal beyliğinin 1322'de son bulduğu sonucu çıkarılabilir. Yine Orhan Bey zamanında yaşayan Memlûk tarihçisi İbn Fazlullah el-Ömerî de merkezi Bursa'da oturan "Toman" oğlu Orhan'ın elli şehir ve elliden çok kalesi olduğunu, 40.000 atlısı olup yayaları da toplanınca sayılamayacak kadar kalabalık ordusu bulunduğunu, zengin ve korkulduğu kadar güçlü olmayıp Müslüman komşularıyla barış içinde yaşadığını, düşmanlarına karşı bazan galebe çaldığını, bazan da yenildiğini belirtir. Ömerî bu bilgileri Osmanlılara karşı olan Germiyanlılar'ın yanında bulunan bir şahıstan derlemiştir.

1329'dan beri Bizans ile savaş durumunda olan Orhan Bey'in yine Bizanslılarla savaş halindeki Aydınoğlu Umur Bey ile irtibat kurduğu Enverî'nin Düstûrnâme adlı eserinden anlaşılır. Orhan 730'da (1330) onunla Saruhan'da buluşmuş ve Bizans'a karşı ortak harekâta karar vermişlerdir. P. Lemerle adı geçen Orhan'ı Menteşe beyi olarak yorumlarsa da (*l'Emirate*, s. 66) 1329'dan beri Orhan ve Umur'un Bizans'a karşı savaş halinde bulduklarını dikkate almaz. Anadolu'dan gazilerin akın yolunu kesen Gelibolu Kalesi'ne saldırı, Aydınoğlu-Saruhanlı ve Orhan arasında bir görüşme sonunda kararlaştırılmış görünmektedir (İbn Kemal, II, 166).

Bu sırada emektar uc beylerinden Konuralp, Akyazı, Konurpa-ili ve Mudurnu'ya yönelik akın faaliyetlerini sürdürürken, Bolu tarafına bir akınında Uzunca-bel'de iki gün, iki gece çetin bir savaş vermek zorunda kalmış, oradan Akyazı'da Tuz (Düz) Pazarı'na gelmişti (Âşıkpaşazâde, s. 109). Geyve boğazında Karaçepüş ve Absu'ya da Gazi Abdurrahman yerleştirilmişti. Batıda Bizans'a karşı savaşan bir diğer uç beyi Akçakoca ise Kocaeli'nde, Kandıra'yı ve Arminiye'yi (Kocaeli'nde) fethedip yerleşti ve Samandıra'daki Bizans askerine karşı sürekli mücadeleye girdi (İbn Kemal, II, 12-13). Samandıra fethinden sonra Aydos'ta (Aetos) üslenen Bizans askeriyle çetin savaşlar yapıldı (Âşıkpaşazâde, s. 112). Burada Osmanlılara karşı Bizans'ın Mesothenia Valisi Kontofre (Katalan [?]) savaşıyordu. 1329 Pelekanon zaferinin ardın-

dan Kocaeli'nde Hereke ve sahil kasabaları Üsküdar'a kadar Orhan Bey'in hükmü altına girdi. 733 (1333) yazında III. Andronikos, Chalkidike'den hareket ettiği sırada Orhan'ın Nikomedia'yı (Eis-Nikomedia'dan eski Osmanlıca İznikmid, modern İzmit) büyük bir ordu ve mancınıklarla kuşattığı haberini aldı. Kantakuzenos bu konuda önemli ayrıntılar verir (II, 89-90). Bu bilgilere göre İmparator aldığı haber üzerine süratle şehrin yardımına koştu. Filo henüz yolda olup Nikomedia'ya erişmek üzere iken Orhan bir elçi heyeti gönderdi, antlaşmaya razı olduğu takdirde savaştan çekileceğini, fakat savaşmak isterse buna hazır olduğunu bildirdi. İmparator barışa razı oldu. Antlaşmaya göre Orhan imparatorun dostu olacak ve Bizans'a tâbi şehirlere karşı düşmanca hareketlere girişmeyecekti. Karşılıklı armağanlar gönderildi. Orhan imparatora atlar, av köpekleri, halı ve panter kürkü yolladı; o da Türk beyine gümüş kaplar, yünlü ve ipekli kumaşlar, bir at ve bir eyer örtüsü gönderdi. İzmit önünde Orhan'la yapılan antlaşmaya göre imparator, İzmit kuşatmasından vazgeçmesi karşılığında Orhan'a yılda 12.000 altın (hyperper) ödemeye söz vermiş, böylece Osmanlı emiri gözünde Bizans haraçgüzâr bir ülke durumuna düşmüştür (antlaşma Zilhicce 733/Ağustos 1333).

1337'de Bizans imparatoru Arnavutluk'ta âsilere karşı seferde idi. Orhan bunu fırsat bilerek İzmit'i kuşattı. Osmanlı rivayetinde İzmit fethi üzerinde ilginç ayrıntılar verilir (Âşıkpaşazâde, s. 116-117; Hoca Sâdeddin, I, 34-37). Konuralp ölünce Orhan o bölgeyi Süleyman Paşa'ya vermişti. Gazi Abdurrahman'dan bilgi edinen Orhan Bey asker toplayıp Bursa'dan Yenişehir üzerinden Geyve'ye geldi. Geyve boğazında Absu'da Süleyman kendisiyle buluştu, Ayan gölü (Sapanca/Siphon) ve Aydos'tan gaziler gelip kendisine katıldılar. İzmit'i kuşatabilmek için doğusunda Yalova yönünde Yalakova'yı (Hersek diline inen İznik yolu üzerinde bir tepede Kaloyan elindeki Koyunhisarı) almak gerekiyordu. Orhan bundan sonra bütün kuvvetleriyle gelip İzmit'i kuşattı. Âşıkpaşazâde'ye göre, "İzmit'in sahibesi bir hatun idi, İstanbul tekvuruna taalluku vardı" (bu bilgi Bizans kaynaklarıyla uyuşur). Hatun- Orhan ile anlaşıp kaleyi ahidnâme ile teslim etmek zorunda kaldı; zira İstanbul kayseri uzakta Arnavutluk'ta isyancılara karşı savaşa gitmişti (Kantakuzenos, II, 295). İzmit fethi için İdrîs-i Bitlisî'nin kaynağındaki 738 (1337) tarihi doğrudur. Orhan, Aydos'taki gazileri şehrin muhafazasına tayin etti. Kiliseler mescide çevrildi. Bir kilise medrese için ayrıldı. Süleyman Paşa İzmit'e vali tayin edildi. İzmit-Yalakova-Marmara sahilini koruma görevi Kara Mürsel'e verildi. Bizans'tan gelebilecek saldırıları önlemek için

Akça Koca'nın merkezi Kandıra bölgesindeki uc gazileri buraya getirildi. Bizans'ın Mesothenia bölgesi Akça Koca ile bölgeye gelmiş olan gaziler arasında bölüşüldü. Orhan Bey, Ermenpazarı (Arminiye, bugün Akmeşe) bölgesini Yahşilü'ye (Yahşi Bey [?]), Kandıra bölgesini Ak Baş'a verdi.

İzmit'in fethinden sonra Orhan Bey ülkesini yeni baştan teşkilâtlandırdı; büyük oğlu Süleyman'a İzmit'i verdi. Bursa sancağına ikinci oğlu Murad'ı gönderdi, bölgeye "Bey sancağı" adı verildi. Eskişehir yakınında ilk pâyitaht Karacahisar'a amcasının oğlu Gündüz Alp'i tayin etti. Orhan Gazi kendi vilâyetlerinin "*ulubey*"i oldu. Anadolu beyliklerinde Selçuklulardaki gibi ülkenin oğullar arasında bölüştürülmesi âdetti; hükümdar ulubey unvanı ile bütün beyliğin yüksek sahibi sayılırdı. Süleyman Paşa, İzmit ucundan doğuda Taraklı Yenicesi, Göynük ve Mudurnu'yu doğrudan Osmanlı idaresi altına aldı (Süleyman'ın Göynük Hamamı ve Camii ile bölgedeki vakıfları için bk. Ayverdi, s. 145-150). Tebriz ipek yolu üzerindeki bu kasabalar önemliydi. Kaynaklara göre Süleyman Paşa adaletli davrandı. Birçok köy halkı "bu Türk kavmini" görerek Müslüman oldu. Rumca bilen bu mühtedileri Yıldırım Bayezid İstanbul'da kurulan Müslüman mahallesine yerleştirecektir.

Bizans kaynakları (Kantakuzenos, Gregoras) 738 (1337) yazı sonunda İstanbul'a karşı Orhan'ın bir saldırısından söz eder. O sırada imparator Edirne'de idi. Orhan'ın otuz altı gemilik bir donanma ile İstanbul civarına çıkarma yaptığı haberi geldi. Gregoras, Türklerin İstanbul civarına yönelik bu saldırısından ayrıntılı biçimde söz eder. Olay, İstanbul'da korku uyanırmış, kayserin emri üzerine başkumandan Kantakuzenos, İstanbul'da mevcut az miktarda askerle Ennakosia (İstanbul civarında bir kale) mevkiinde Türkleri beklemişti. İstanbul önünde Osmanlıların ilk defa görünmesi, İzmit'e yönelik girişimi önlemek için olmalıdır.

Osmanlı Beyliği'nin Batı Anadolu beylikleriyle ilişkileri genelde gazâ iş birliği çerçevesindeydi. Ancak Karesi ve Germiyanogulları ile rekabet kaçınılmazdı. Orhan'ın Bizans'a karşı Aydınoğlu Umur Bey'le ittifak ettiği bilinmektedir (730/1330). Rumeli'nde Osmanlı gazilerinin Umur'un Trakya seferlerini bildikleri ve kendilerine "Umurca oğlanları" dendiği belirtilir. Orhan döneminde Karesi Beyi Demirhan ile (Osmanlı kaynaklarında bir istinsah hatası olarak Aclân) aradaki gerginlik zikredilir (Demirhan ile III. Andronik Antlaşması, 1328). Özellikle, başlangıçtan beri Germiyan Beyliği düşmanca davranıyordu. Germiyan beyleri bütün Batı Anadolu beyleri üze-

rinde egemenlik iddiasındaydı. Osman ve Orhan devrinde Germiyan Beyliği, I. Yâkub idaresinde (1300?-1340) en güçlü dönemini yaşıyordu. Osman'ın beyliği onun Bizans topraklarında akınına engel olmaktaydı. al-Mesâlik'e göre Bizans, Germiyan akınlarından korunmak için Yâkub'a önemli miktarda haraç ödüyordu (100.000 dînar). Bu rolü şimdi Osmanlı Beyliği üzerine almıştı. Bu şartlar altında komşu Karesi Beyliği'yle ilişkiler de gergindi.

Öte yandan, Karesi gazileri gazâyâ devam etmek için Bizans'a karşı güçlü Osmanlı beyi ile birleşmek istiyordu. Orhan'ın yanına sığınmış olan Demirhan'ın küçük oğlu Tursun'u (Dursun) Karesi gazileri desteklemeye karar verdiler. Hacı İlbey ile Karesi âyanları Demirhan'ın ölümünde (1335 veya 1345) Tursun'u davet ettiler. Orhan, Karesi Beyliği'ni ülkesine katmak için bu fırsattan yararlandı. Tursun ile yapılan anlaşmada Karesi Beyliği bütünüyle Osmanlı ülkesine katılıyor, Tursun'a Behramkale (Machramion) ile zengin tuz geliri olan Kızılca-Tuzla bölgesi bırakılıyordu. Osmanlı Beyliği'nin batıda sınırı, 1303'te Osman Gazi'nin Bursa ovasını işgal ettiğinden beri Ulubat Köprüsü ve Kocası (Ulubat suyu) idi. Gölün güneyi yol vermeyen dağlık bölgeydi. Batıya yolu kapatan Lopadion (Ulubat) Kalesi, Bursa gibi Bitinya'nın en önemli kalelerinden sayılıyordu. Osmanlı rivayetine göre Karesi seferinde Orhan, Ulubat'ı emanla almış ve tekfurı yerinde bırakmıştı. Göl üzerinde Gölyazı (Galyas) ve Gilyos (Kilyos, eski Karaağaç) kaleleri ele geçirildi. Gölün batısında Kirmasti Kalesi sahibesi Kalamastorya ve kardeşi Mihaliç gelip itaat ettiler, Orhan onları yerlerinde bıraktı.

Orhan ilk aşamada Balıkesir üzerine yürüdü, Tursun'un kardeşi sarp Bergama (Pergamon) tepesindeki antik büyük kaleye sığındı. Tursun yanında olduğu halde Orhan gelip Bergama Kalesi'ni kuşattı. Kale altına kardeşiyle konuşmak üzere giden Tursun, kaleden atılan bir okla hayatını kaybetti. Buna içerleyen Orhan, Osmanlı rivayetine göre, "fi'l-hâl çağırıtı kim il vilâyet ahd ü emanla şimden gerü Orhan Gazi'nindir, her kim itaat etmeye kılıçtan geçiririz." Bu fetih 735'te (1334-1335) vukubuldu. Timar sahibi kimselere Orhan timarlarını verdi. Karesi ile Osmanlı Beyliği arasında gidış gelişi kontrolü altında tutan Ulubat Kalesi tekfur elinde bırakılamazdı, hıyaneti dolayısıyla burası da ele geçirildi. Karesioğulları'ndan Beylerbeyi Çelebi, Bergama'da 1341'e kadar beylik yapmıştır.

Karesi sancağına Süleyman Paşa'yı tayin eden Orhan içeride tepede yer alan Biga'yı uc merkezi yaptı. Orhan, Karesi'yi ilhak ettiği sırada stra-

tejik Bursa-Lapseki yolu üzerinde Cyzicus (Kapıdağı), Aydıncık (bugün Edincik), Biga, Kemer (Viranchisar antik limanı), Lapseki (Lampsakos) ve bütün sahil ovası Bizans'a aitti. Sahilde yüksek antik surlarla korunan yarımada Bizans'ın Pegae Kalesi bu sahil şeridini muhafaza etmekteydi. Zamanla Süleyman Paşa bölgeyi fethetti. Düsturnâme Bursa-Lapseki sahil yolu Anadolu'dan savaşı gazi, göçmen ve tüccarın Rumeli'ye geçiş yolu olarak büyük önem kazanacaktır. Yıldırım Bayezid'in bu yol üstünde inşa ettirdiği muhteşem kervansaray günümüze kadar ayakta kalmıştır. Sahil ovası Bizans'ın sahildeki Pegae Kalesi alınıncaya kadar tam emniyette değildi. Pegae Kalesi, I. Murad tarafından karadan ve denizden kuşatma sonunda 773 (1371) yazında ele geçirilmiştir.

Yarım yüzyıl boyunca Türklerle yalnız savaşlar değil, birlikte yaşama deneyimi Kantakuzenos'u Türklere ısındırmış (kendisi Türkçe biliyordu), bu durum, onu hiç olmazsa Doğu-Roma topraklarını Avrupa yakasında elde tutmak için Türk askerî gücünden yararlanma düşüncesine götürmüştü. Kantakuzenos, askerî üstünlüğü deneyimlerle ortaya çıkmış olan Türkleri hâtiratında ücretli asker gibi görmeye alışmıştı. Esasen birçok Türk bu dönemde ücretli asker olarak Bizans ve Latin devletlerinin hizmetine girmiş, Hıristiyanlaşmış, "Turkopouloi" adı altında onların başlıca savaş gücünü oluşturmuştu. Kantakuzenos'un Osmanlı ittifakı, o dönemin şartları dikkate alınırca tamamıyla olağan bir politika idi. Kantakuzenos 1346'da kızı Theodora'yı zevce olarak Orhan'a verdi. Evlenme Bizans imparatorluk geleneğine göre yapıldı. Merasim Kantakuzenos tarafından ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Nikâh töreni Silivri Kalesi dışında bir tahta set üzerinde gerçekleşti. Kayser ailesi ve ruhban hazır değildi. Kantakuzenos hâtiratında kızının İslâmiyet'i kabul etmediğini, birçok Hıristiyan esiri, fidyelerini ödeyip kurtardığını iddia eder. Kendisi şüphesiz kızını gelin gönderirken Orhan'dan isteyeceği askerî yardımı düşünüyordu (Bryer, s. 486). Orhan ile ittifaktan bir yıl sonra Kantakuzenos, maiyetindeki 1000 kişilik kuvvetle İstanbul'a girip sarayı kuşattı ve genç imparatorun ortağı olarak tahta oturdu (8 Şubat 1347). 1347'de Theodora, Orhan'ı babasıyla görüştürmek üzere Üsküdar'a (Peleanon zaferinden beri Osmanlı ülkesinde) getirecektir.

Rumeli Yakasına Geçiş

Kantakuzenos'un İstanbul'a ortak kayser olarak yerleştiği sırada Sırp Kralı Duşan, Selânik'i tehdit ediyordu. 1348'de Selânik'te isyancı Zealotlar

şehri Sırp kıralına vereceklerini ilân ettiler; Duşan gelip şehri kuşatma altına aldı. Kantakuzenos, Orhan ve Umur'un göndereceği kuvvetlerle Duşan'a darbe vurmak üzere bir plan hazırladı ve damadı Orhan'dan yardım istedi. 1348 baharında Orhan, Süleyman Paşa kumandasında Sırlara karşı büyükçe bir kuvvet (20.000 süvari [?]) gönderdi. Kantakuzenos'un oğlu Mattheos, Sırlara karşı yürürken Süleyman onunla birleşecekti. Yirmi iki gemiden oluşan Türk deniz kuvveti Strumca (Strymon) nehri ağzına geldi (bu gemiler Kantakuzenos'un talebi üzerine Umur tarafından gönderilmiş olabilir). Umur o sırada aşağı İzmir'deki kaleyi kuşatmakla meşguldü. Umur savaşırken hayatını kaybetti (Safer 749/Mayıs 1348). Umur'dan yardım gelmesi üzerine Kantakuzenos'un Sırlara karşı planı suya düştü (Lemerle, s. 227-229; Soulis, s. 34-35). Süleyman, Kavala'nın (Christoupolis) Sırlar eline düşmesinin ardından daha ileriye gitmedi ve Anadolu'ya döndü. Orhan kayınpederine mazeret olarak Anadolu'da saldırıya uğradığını bildirdi. Serbest kalan Sırlar bütün Kuzey Yunanistan'ı, Tesalya ve Epir'i işgal ettiler.

Süleyman'ın Rumeli'ne yerleşmesi Bizans'ı harekete geçirdi. 1352'de Orhan'ın desteklediği V. Ioannes Palaiologos gelip Mattheos'u Edirne'de kuşatma altına aldı. İstanbul'da Kantakuzenos güveni kaybetmişti. Onun Türklerin Trakya'ya akınlarını önlemediğine inananlar V. Ioannes Palaiologos'a katılıyor. Trakya şehirlerinin çoğu V. Ioannes Palaiologos'u destekliyordu. Trakya'da durum kötüleşince Kantakuzenos, Cenevizlilerle barış yaparak bir Türk kuvvetiyle hemen Trakya'ya hareket etti. Ona karşı V. Ioannes Palaiologos, Sırp ve Bulgar krallarından yardım istedi. Sırp Kralı Duşan önemli bir kuvvet (4000 süvari) gönderdi. Bunlara Bulgar Çarı Aleksandr da katıldı (1352 güz). Orhan, Kantakuzenos'un oğlunu desteklemeye karar verdi. Böylece Mattheos'a karşı savaş Orhan'ın önemli rol aldığı bir Balkan Savaşı'na dönüştü. Sırp ve Bulgar askerleri Meriç boyunca yerleşti. Orhan'ın, oğlu Süleyman kumandasında gönderdiği 10-12.000 kişilik süvari ordusu duruma hâkim oldu. Süleyman Meriç üzerinde Empithion'da Bulgarları yendi (1352 kışı). Sırlar ve Bizans kuvvetleri bir süre direndilerse de, Türklerin sayı üstünlüğü ve cesaretleri karşısında tam bir bozguna uğradılar. Kaçabilenler Dimetoka Hisarı'na sığındı. Türk süvarilerinin çok hızlı ve dayanıklı atları dolayısıyla üstünlüğü vardı. Bizans tahtı için Ioannes Palaiologos ve Kantakuzenos aileleri arasında rekabet iç-savaş Trakya'yı Osmanlılara açmaktaydı. Bunun ardından Süleyman, Kantakuzenos'u Edirne'de buldu. Türk birlikleri ganimetlerini arttırmak için Bulgaristan'a akın yaptılar. Süleyman askerini

kışı geçirmek üzere Tzympe (Cinbi/Çimbi) Kalesi'ne yerleştirdi. Ioannes, Palaiologos, Süleyman'ı kendi tarafına çekmek için elçi gönderdi, Süleyman ise bunu nezaketle reddetti. Ümidini kaybeden Ioannes rakip Kantakuzenoslar ile anlaşma yapmak ve iç savaşa son vermek zorunda kaldı. Trakya şehirleri Kantakuzenoslara teslim oldu. Baba Kantakuzenos İstanbul'a geldi. Sonuçta Orhan olayların gidişini belirleyen güç olarak ortaya çıkmıştı.

Âşıkpaşazâde tarihinde popüler-folklorik hikâyelerle (öküz derisi, salla geçiş vb.) anlatılan Avrupa'ya geçiş rivayeti (Neşri, I, 170-182; Hoca Sâdeddin, I, 51-62) Düstûrnâme'deki tarihi bilgiler ışığında değerlendirilmelidir. Âşıkpaşazâde'nin rivayetine göre Süleyman Paşa, Aydıncık tepesinden (Temaşalık) Cyzikus harabelerini görüp hayrete düşmüş ve Rumeli'ye geçip yerleşmeyi düşünmüş, Ece Bey ve Gazi Fâzıl ile görüşüp bunu kararlaştırmış. Bu olay, Süleyman'ın Kapıdağı-Aydıncık-Lapseki sahil ovasını fethettiği bir zamana rastlamış olmalıdır (Enverî, s. 83). Aydıncık'tan Rumeli sahili görünmez. Mahallî rivayet bir noktayı teyit eder: Süleyman, Görece tepesinden karşı yakayı seyretmiştir (Görece yer adı, Âşıkpaşazâde'nin nüshalarında çeşitli biçimlerde verilmiştir). Süleyman Paşa, Görece'den (bugün Kemer'in güneyinde tepede bu adda bir köy mevcuttur) sahilde Viranca-Hisar'a (Görece'den aşağı sahilde Kemer'e) inmiştir. Kemer (yakınında Virancahisar, antik Parion harabeleri) burada önemli bir liman şehridir. Karabiga (antik Priapos) bir yarımada üzerinde kurulmuş büyük bir kaledir. Süleyman Paşa, Bolayır fethi için Kemer'den bir ordu ile hareket etmiştir. Düstûrnâme'de Gelibolu Tekfuru Esen'in bir oğlunun tutulduğu ve Müslüman olarak Melik Bey adını aldığı, bu şahsın Süleyman'ı sürekli Rumeli fethi için desteklediği, Lapseki'de yapılan gemilerle geceleyin asker taşındığı bilgisi yer alır. Lemerle o sırada Gelibolu valisinin Asan Andronik olduğunu, Asanlar'ın üç kardeş olup aralarında geçimsizlik bulunduğunu, birinin kaçarak Süleyman'ın yanına geldiğini tesbit etmiştir (l'Emirate, s. 63-73). Düstûrnâme de onun Müslüman olup ilk Osmanlı fetihlerinde önde olduğunu gösterir. Âşıkpaşazâde'nin geceleyin salla geçilip bağların arasında bir kâfirin ele geçirildiği, Süleyman Paşa'nın buna bir kaftan giydirdiği ve onun yol göstermesiyle kaleye girildiği şeklindeki rivayeti Düstûrnâme'deki bilgiyle uyuşur ve bunun Gelibolu tekfurunun oğlu Asan olduğu ortaya çıkar. Aynı kaynak ilk Osmanlı fethi Akça-Burgos'u onun aldığını, Gelibolu düştükten sonra bir derya seferinde boğulduğunu açıklar (Kemer'in doğusunda Şahmelek [Şahmelik] Limanı'nda onun adı bugüne kadar yaşamıştır). Âşıkpaşazâde rivayeti, Süleyman Paşa'nın Cinbi

/ Çimbi / Çimpi Hisarı fethinin ardından, Bolayır yakınında Akçalıman'ı alıp gemileri yaktığını açıklar. Âşıkpaşazâde'ye göre bir iki gün içinde iki bin (Hoca Sâdeddin, I, 55: üç bin) asker geçirdiler ve bir gece Aya-Şilonya'yı aldılar. Bu rivayetin başka bir versiyonunda (Neşri, I, 176) Odköklük ile Eksamiliye'nin de fethedildiği belirtilir (Eksamiliye, Bolayır'ın kuzeyinde her iki denizi gören Bizans Hexamilion Hisarı'dır, yakın zamanlara kadar haritalarda Eksamiliye adını korumuştur). Odköklük veya Köklük (Balabancık) Hisarı'nın fethi Süleyman Paşa'nın Bolayır seferinde ilk fethidir. Öteki kaleler, Süleyman Paşa'nın Kemer'den (Parion, Virancahisar) 3000 kişiyle gelip Bolayır'ı fethetmesinden sonra olmalıdır. Düstûrnâme'de kaydedildiği gibi Süleyman Paşa'nın 2000 (3000) kişiyle Kemer Limanı'ndan Kozludere'ye asker çıkarıp Bolayır'ı fethi Rumeli fütuhatında bir dönüm noktasıdır.

Şimdiye kadar literatürde Osmanlıların Avrupa yakasında yerleşmeleri hakkında yazılan şudur: 1352'de sefer dönüşü Kantakuzenos, Süleyman'a Tzympe Kalesi'nde geçici olarak yerleşme izni vermiş, o bu kaleden çıkma-yıp Trakya'da yerleşmiştir. Gerçekte fetih, daha ziyade Bolayır fethi sonucu Osmanlıların Gelibolu yarımadasında stratejik bir noktada yerleşmesiyle mümkün olmuştur. Düstûrnâme'de Süleyman Paşa'nın Anadolu'da Kemer Limanı'ndan o zaman için büyük bir ordu olan 3000 kişiyle Kozludere'ye çıkarma yaptığı belirtilmektedir (Kozludere kıyıdaki limandan Bolayır'a uzanan vadidir, bugün bu vadiye Kozluçeşme, Kozludere adı yaşar).

Süleyman'ın Bolayır uc merkezi, Gelibolu yarımadasının en dar yerinde stratejik bir noktada idi. Süleyman Bolayır'da ucları teşkilâtlandırdı. Ece Bey ve Gazi Fâzıl kumandasındaki kuvvetler, güney ucunda Gelibolu'yu abluka altına aldı (Âşıkpaşazâde, s. 124). Kuzeyde Süleyman Paşa'nın kendi kumandasındaki uc, geleneksel Türk stratejisine uygun biçimde sağ kol, orta kol ve sol kol olarak örgütlendi. Orta kol önemli merkez Malkara'ya (Megal-Khora), sol kol Evrenos idaresinde Keşan'a, sağ kol Banatoz (Panados)-Tekfurdağı doğrultusunda teşkilâtlandı. Süleyman Paşa, bölgeye Anadolu'dan hemen asker ve halk getirip yerleştirme ve bir köprübaşı kurma konusunda büyük çaba gösterdi. Hisarlardaki Bizans askerî Anadolu'ya sürüldü. Süleyman babası Orhan'a adam gönderdi, fethedilen hisarları korumak için çok askere ihtiyaç olduğunu bildirdi (*a.g.e.*, s. 124-125; ayrıca bk. Neşri, I, 176). Bununla beraber 1351-1355 Ceneviz-Venedik savaşının ortaya çıkardığı şartlar olmasaydı Osmanlıların Rumeli yakasında yerleşmesi kolay olmazdı.

İstanbul'da Pera (Galata)'daki Ceneviz kolonisi varlığını sürdürebilmek için Marmara'nın ötesinde gelişen Osmanlı Beyliği'ni tabii bir müttefik olarak görmeye başladı. Özellikle, Pelekanon savaşından sonra Orhan'ın beyliği Üsküdar'dan Karadeniz ağzında Ceneviz'in Hieros (Yoros) Kalesi'ne kadar Boğaz'ın doğu sahiline yerleşmiş bulunuyordu. 1351'de Venedik donanması Pera'yı kuşatma altına aldı. Pera, Bizans ve Venedik karşısında ancak Orhan ile iş birliği sayesinde dayanabilirdi. 1351-1355 Ceneviz-Venedik savaşı döneminde Ceneviz donanması erzak ikmalini Orhan Bey'e ait limanlardan yapacaktır. Bu savaş boyunca Pera, Orhan'ı yanında tabii bir müttefik olarak buldu. Orhan'a gelince, Boğaz'da tutunmak için güçlü deniz devleti Venedik ve Aragon ile Bizans ittifakına karşı Ceneviz'i tabii bir müttefik görüyordu. Osmanlı Beyliği strateji bakımından hayati bir noktaya gelmişti. Karesi Beyliği zaptedilmiş, sınır Çanakkale Boğazı'na dayanmıştı. Süleyman Paşa, Rumeli'ye ulaşan tarihî Kapıdağı (Cyzikos) - Lapseki (Lampsacus) yolunu ele geçirmişti. 1350'lerde öte yakaya geçip yerleşmek için şartlar en uygun zamanı gösteriyordu. Ceneviz'le Venedik-Bizans-Aragon ittifakı arasındaki savaş bu şartları hazırladı. 1351 Kasım ayında Orhan'ın Cenevizlilerle teması geçtiği dikkati çeker. Orhan'ın elçileri Ceneviz amiraliyle buluştular ve düşman hakkında bilgi verdiler. (Ceneviz kaynağı: M. Balard) Üsküdar'a gelen Orhan, Pera'yı müttefiklere karşı savunmak üzere 1000 okçu gönderdi. Osmanlı kuvvetlerini deniz aşırı Avrupa yakasına geçirmekte Cenevizlilerin daima iş birliği yaptıkları, gemi kiraladıkları bilinmektedir. Orhan karşı yakaya kitle halinde taşıma için bir defasında 60.000 altın ödüyordu.

Bu dönemde Ceneviz desteğini sağlayan Orhan'ın İstanbul'u tehdidi Bizans'ta ve Venedik'te ciddi kaygıya sebep oldu. Venedikli Faliero, şehrin Türklere karşı dayanamayacağını belirterek Venedik'in doğrudan doğruya şehri ilhak etmesini tavsiye etti (Ostrogorsky, History, s. 475). Pera'nın yardımına gelen Ceneviz Amirali Paganino Doria'nın donanması altmış kadir-gadan oluşuyor ve 10.500 tayfa ve asker taşıyordu. Doria, Marmara kıyılarını izleyip İstanbul'a doğru gelirken Heraklea'yı (Marmara-Ereğlisi) işgal etti. Ceneviz kaptanı Hieros/Hieron Kalesi'ni (bugün Anadolu-kavağı'nda tepede Yoros Kalesi) harekât üssü olarak kullanacaktır. Orhan'la iş birliği ise Boğaz'da başladı. 1351 Ekim ortalarında Doria'nın donanması Pera'ya ulaştı. Bu tarihte Süleyman Paşa Tzympe'deydi. Osmanlıların Gelibolu yarımadasında fetihleri aynı tarihtedir ve bu bir raslantı değildir. Ceneviz kaynağında 12 Kasım 1351'de Orhan'ın elçilerinden söz edilir. Balard'a göre

mektup ve elçilerin gidip gelmesi arada bir antlaşmanın kesin göstergesidir. Ceneviz donanmasında dokuz Türk “parescarmi” gemi vardı. Mart ayı boyunca Orhan armağanlar göndermişti. Türkler Boğaz’da demirleyen Doria ile haberleşiyordu. Balard’a (A propos de la bataille de Bosphore) göre her şey, Boğaz savaşından (Şubat 1352) sonra Cenevizlilerle Orhan arasında bir ittifak yapılmış olduğunu kanıtlar. Orhan’ın Cenevizlilerle ittifakı, Bizans’a karşıydı. Aynı zamanda Doria’ya erzak sağlamış, un yüklemek üzere otuz kadırganın Osmanlı topraklarından geçmesine izin vermişti. Orhan’ın Cenevizlilere bağışladığı ilk kapitülasyon 1352 başlarına rastlar. Orhan’ın Üsküdar da kuvvet yığarak 1352 Şubat deniz savaşında Cenevizlileri desteklediği açıktır (Balard, IV [1970], s. 444). Böylece Ceneviz-Venedik savaşı, Osmanlıların Trakya’da yerleşmesine katkıda bulunmuştur. Bundan önce ticaret gemilerini korumak için Cenevizliler, Haçlı ittifaklarına katılıyordu. Şimdi Cenevizliler büyük bir Osmanlı kuvvetini ücret karşılığı gemileriyle karşı sahile çıkarmayı kabul etmişti. Çağdaş Cenevizli devlet adamı Lucanio dal Vermeda, “Türkiye Emiri Orhan Bey’den ne kadar iyilik ve lütüfkârlık gördüğümüz bizce, sizce ve bütün Cenevizlilerce bilinmektedir” diyor ve Orhan’ı “Peralıların kardeşi ve sevgili babası” diye anıyor (Ş. Turan, s. 197). Venedik-Katalan donanmasının İstanbul’dan ayrılması üzerine yalnız kalan Bizans, Orhan’la ve Cenevizlilerle barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı (6 Mayıs 1352).

Bu arada Süleyman Paşa, Trakya’dan Anadolu’ya geri çekilmeyi reddediyor, elindeki şehirleri ve Tzympe’yi boşaltmak istemiyordu. Kantakuzenos, Türk işgalindeki şehirleri güç kullanıp geri almanın imkânsızlığını görerek damadı Orhan’a başvurdu. Fakat Süleyman Tzympe kalesini ödünsüz boşaltmayı reddetti. Kantakuzenos’a göre bu olayda Orhan da suç ortağı idi. Orhan ise kayınpederi imparatorla iyi ilişkiyi korumak istiyordu ve onu oyalıyordu. Nihayet imparator, antlaşma şartlarının yerine getirilmesinde ısrar ederek 40.000 altın ödemeyi önerdi. Gemiyle İzmit’e gelip Orhan’la buluşmak istediye de Orhan hastalığını ileri sürerek gitmedi. Görüşmeler devam ederken 5-6 Safer 755 (1-2 Mart 1354) gecesi korkunç bir deprem Trakya sahillerindeki birçok şehir ve kaleyi, bu arada Gelibolu’yu ve etrafındaki kaleleri yerle bir etti. Süleyman bu savunmasız şehirleri derhal işgal ederek güçlendirdi. Bu durum Bizans ile ilişkilerin bozulmasına yol açtı. Cenevizlilerin desteğini sağlayan Orhan’ın İstanbul’a yönelik tehdidi, Bizans’ta ve Venedik’te ciddi kaygıya sebep oldu. Venedik balyozu 1355 Ağustosunda

Venedik doçuna bu tehdiye karşı İstanbul'un bir Hıristiyan devletin, Venedik, Sırp Kralı Duşan veya Macar kralının himayesi altına girmeye hazır olduğunu yazdı.

Süleyman Paşa, Trakya'da Bolayır-Gelibolu'dan hareketle sınırlarını Tekfurdağı'na, Malkara'ya (Migalkara) kadar genişletmişti. Osmanlı kuvvetleri batıda Hayrabolu'ya (Hariupolus), doğuda Vize'ye, batıda Keşan (Kisson) ve Dimotoka'ya (Didimoteichon) kadar akınlar yapıyordu. İç savaş, Türk akınları, veba salgını sonucu Trakya nüfusu azalmış, harap bir bölge halinde idi. Bizans iç savaşları (1328-1341 ve 1341-1347), Karesi ve Umur Gazi'nin akınları, Bulgarların istilâları ve özellikle 1348 ve 1362 veba salgınları yerleşik köylü halkı ve şehirleri kırmış geçirmişti, halk bir kurtarıcı arıyordu. Kantakuzenos yanlısı Patrik Philotheos, istilâcı Sırp'ların Türk akınlarına hedef olmadığından, fakat sayısız Rum'un katledildiğinden veya tutsak yapıp götürüldüğünden yakınıyordu. Baba oğul Kantakuzenoslar, Orhan'ın yardımıyla Trakya'da toprak sahibi zengin ve soylu büyüklerden destek buluyorlardı. Baba Kantakuzenos tahtı bırakmak zorunda kaldığı zaman oğlu Mattheos'un yanındaki Türk kuvvetleri onun davasını benimseyeceklerdir. Başka bir ifadeyle, Bizans'taki iç savaş, soylular, kilise ve köylüler arasında sosyal gerilim Osmanlı yayılışına ayrıca yardım etmekteydi (E.Frances).

Bu sıralarda Orhan, İç Anadolu'daki gelişmelerle de ilgilenmekteydi. Ankara bölgesi Sivas sultanı Eretna soyundan Gıyâseddin Mehmed'e aitti. Onun zayıf kişiliği yüzünden Eretna Sultanlığı'nda iç karışıklıklar baş gösterdi, Mehmed, 20 Receb 755'te (10 Ağustos 1354) tahtını bırakıp Karamanoğlu'na sığındı. Karamanoğlu onu destekleyerek Ankara'yı ele geçirmeye çalıştı. Osmanlılar bu kargaşadan yararlandı, İpek yolu üzerinde sof imalâtı ve ticaretiyle zengin bir şehir olan Ankara'yı işgal etmeye karar verdiler. Süleyman'ın, şehre hâkim olan ahilerle anlaşma ve iş birliği yaptığına kuşku yoktur. Vali Amasya Emîri Hacı Kutluşah ile anlaşan Orhan, Süleyman Paşa kumandasında orduyu harekete geçirdi ve Ankara ve Sivrihisar'ı ele geçirdi. Ankara ve Sivrihisar için bu karşılaşma, Osmanlılar ile Karamanoğulları arasında gelecekteki büyük mücadelenin başlangıcı sayılabilir.

Ankara dönüşü Süleyman sonbaharda (755/1354) babası Orhan ile anlaşarak veya onun baskısıyla Kantakuzenos'a birlikte elçi gönderdiler ve Trakya'da işgal edilen şehirleri geri vermek için görüşmeye hazır olduklarını bildirdiler. İmparator bizzat Trakya'ya gidip bu şehirleri alıp garnizonlar

yerleştirmeye hazır olduğu cevabını verdi. Tam bu sırada V. Ioannes Palaiologos tahtı geri almak üzere Tenedos'tan (Bozcaada) gizlice İstanbul'a geldi ve halkın desteğini sağladı. Kantakuzenos, Trakya'da yerleşmiş olan Türklerden yardımcı kuvvet geleceği haberini yayarak rakipleri üzerinde baskı yapmayı denedi.

Tzympe'den Süleyman'ı çıkaramayan Kantakuzenos Papaya yaklaşmış, kiliseler birliği için bir dinî meclis (konsil) toplanmasını önermişti (1352) (Halecki, s. 19). Türklerin Avrupa toprağına kalıcı olarak gelmesi üzerine Bizans ile papalık arasında Haçlı seferi görüşmeleri ciddilik kazandı. Papalık, Kantakuzenos'tan ümidini keserek Türklerle karşı güçlü Sırp Kralı Stefan Duşan'ı desteklemeye karar verdi. Kantakuzenos, İstanbul'daki düşmanlarına karşı mücadelede başlangıçta Duşan'a dayanmak istemişse de (1342 antlaşması) onun tehlikeli bir müttefik olduğunu anlamakta gecikmedi. Kantakuzenos Umur'a dönmüş, onun gönderdiği kuvvetlerle Sırp lar arasında ilk karşılaşma (1344 Mayıs) başarılı olmuş, Duşan, Doğu Makedonya'da yerleşme imkânını bulamamıştı. Bu arada Duşan Serez'i aldı ve Christoupolis'e (Kavala) kadar ilerledi (1347). Sırp ların ve Rum ların imparatoru unvanını alarak, Tanrı'nın inâyetiyle büyük kutsal Grek imparatorlarının vârisi olma iddiasında bulundu (1345). Sırp kralının başarıları karşısında Kantakuzenos her zamankinden çok Türk yardımına bağımlı hale geldi. Duşan, Doğu Roma İmparatorluğu'nu kendi egemenliği altında ihya etme planında karşısında en büyük engel olarak Osmanlı Türklerini görüyor, Papanın desteğine güveniyordu. İstanbul'a sefer için deniz gücü Venedik'in desteğini aradı. Kesin hareket için Duşan'ı bağlayan şey, kuzeyden Macaristan baskısı idi. Kantakuzenos, Anadolu'da Bizans hâkimiyetini geri getirme fikrinden tamamen vazgeçmiş, politikasını Avrupa'da imparatorluğu ihya fikrine hasretmişti. Böyle bir siyasetin başarısı ancak Türklerden asker sağlamakla mümkündü. Bizanslılar, Sırp ların eline geçen Makedonya şehirlerini geri almak için Türklerin yardımıyla bir sefer hazırlığına giriştiler (Soulis, s. 35). 1348'de veba salgını Rumeli'yi kasıp kavuruyordu. Duşan, Trakya'da yerleşme çabasında bulunan Türkleri bertaraf edip İstanbul'u almak amacıyla son bir hamleye hazırlanırken birden bire öldü (20 Aralık 1355). Sırp imparatorluğu Duşan'ın ölümü üzerine parçalandı, Balkanlar'da Osmanlılara yol açıldı.

Bu tarihlerde İstanbul'da, Osmanlı istilâsı karşısında bir Haçlı seferine bel bağlayan ve Roma kilisesiyle patriklik arasında birleşme yanlısı Greko-

Latin skolastiğini benimsemiş aydınlardan oluşan güçlü bir grup ortaya çıktı; bunlar Kantakuzenos'un Türk politikasına şiddetle karşı idiler. Bizans'ta Kantakuzenos'un desteklediği palamizm (hesychasm) dinî hareketinin başı (1354'te Orhan'a esir düşen ve fidye karşılığı serbest bırakılan Gregory Palamas) Doğu mistisizminin en aykırı şekillerini benimsemiş bir rahip olup (Halecki, s. 13) İstanbul'da Papa taraftarlarına karşı mücadele halindeydi. Orhan'ın ülkesinde tasavvuf mistisizm revaçta idi. 1333'te İznik'te ilk medreseyi kuran Dâvûd-i Kayserî, büyük İslâm mutasavvıfı Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin etkisi altında idi, onun Fusûs adlı eserine bir şerh yazmıştı. Orhan bu akımı desteklemekte, heterodoks alperen dervişleri himaye etmekte, onlar için zâviye vakıfları bağışlamaktaydı. Özetle, bu tarihlerde tebaası arasında büyük bir Rum topluluğu bulunan Osmanlılar Hıristiyanlarla bir uzlaşma zemini arıyorlardı.

Süleyman Paşa'nın Trakya'da yerleşmesi ve özellikle Türklerin Balkanlar'a geçişini kontrol eden Kallipolis'in (Gelibolu) düşmesi üzerine (755/1354) İstanbul'da saray mensupları ve aydınlar Kantakuzenos'un güttüğü politikanın iflâs ettiğini görüyordu. Artan zıtlık karşısında Kantakuzenos tahtı bırakmaya razı oldu (1354 Aralık). Ayrılırken verdiği nutkunda neden Türklerle işbirliği yapmak zorunda kaldığını açıklamaya çalışarak şöyle söylemiştir (Kantakuzenos, III, 292): "Barbarlarla (Türklerle) aramızdaki farkı bilmemezlikten gelemeyiz. Biz askerî tercübe bakımından onlardan üstün değiliz. Onlar silâhları, sayıları ve savaş atılğanlığı bakımından bizi geçtiler. Onlar orduda parasız gönüllü hizmet ederler. Asya ve Avrupa'da bizden aldıkları geniş topraklara sahip oldukları gibi, kalan topraklarımızı da ele geçirmek için bütün gayretlerini harcayacaklardır. Fetihlerinde şimdiye kadar kolayca elde ettikleri başarı, onlara bu umudu vermektedir. Bu sebeple onlarla barışı korumayı tavsiye ederim. İleride hazine toplayıp ordu ve donanma yaparak karşı saldırıya geçmek gerek. Unutmayınız ki, yalnız Orhan'a karşı değil, Asya'daki bütün Türklere karşı savaşma zorunlu olacaktır. Onların dininde ölüm (şehâdet) âhirette sonsuz mutluluktur." Bu söylevde tecrübeli devlet adamı realist biçimde gerçekleri belirtmekteydi. Fakat gençler, onun damadı Orhan'la ittifakı yüzünden Türkleri korur biçimde konuştuğuna inanıyorlardı. Onlar Trakya'da savaş konusunda ayak dirediler. Gerçekte Kantakuzenos manastıra çekildikten sonra Trakya'da Kantakuzenos'un oğlu Mattheos'a Türkler destek oldu. Yanında Anadolu beyliklerinden para istemeyen, sırf ganimet akımına gelmiş 5000 Türk askeri

bulunmaktaydı. Mattheos onları ganimet almaları için Bulgaristan üzerine sevk etti. Pheria'ya (Karaferye) çekildiği zaman da, onları Sırp lar üzerine gönderdi. Yağmadan dönüşte Türkler bir Sırp saldırısından korkup paniğe kapıldılar. Mattheos'un karşısı V. Ioannes Palaiologos, Türklere karşı Sırp lara ittifak önerdi.

Kantakuzenos sahneden çekildikten sonra V. Ioannes Palaiologos tarafından Trakya'da Türklere karşı savaş başlatıldı. İstanbul'da Papa-Latin partisi işleri tamamıyla ele aldı. Katolik olan V. Ioannes Palaiologos, Türklere karşı Papa'ya mektup yazarak halkını Katolikliğe sokmak için bir plan sundu (15 Aralık 1355). Haçlı yardımı olarak derhal on beş gemiyle 500 şövalye ve 1000 yaya askeri istiyordu. Papa, V. Ioannes'in mektubunu aldıktan sonra Haçlı seferini gerçekleştirmek için Venedik, Kıbrıs kralı, Rodos şövalyeleriyle temasa geçti, Bizans'a yardım etmelerini istedi. V. Ioannes'e güvence verdi ve Boğaz savaşı (Şubat 1352) sırasında Orhan ile ittifak etmiş olan Cenevizlileri ileride Haçlı ittifakına sokmak amacıyla bir mektup gönderip taahhütlerinin hükümsüz olduğunu bildirdi (6 Ağustos 1355). Boğaz kıyısına, İstanbul karşısına gelen Osmanlılar, şimdi Trakya'da İstanbul doğrultusunda ilerlemekteydiler. Ortodoks inançlarına sıkı sıkıya bağlı sıradan Rum halkı Katolikliğe kesinlikle karşı idi; bu gerçek, Osmanlı yayılışında önemli bir faktör olacaktır. Osmanlı idarecileri, bey ve ulemâ, fikhın gayri müslimlere tanıdığı zimmet hukukunu (istimâlet politikası) izliyor, öte yandan itaat eden Rum halkı Osmanlı egemenliğini kabul etmeyi tek kurtuluş çaresi olarak görüyordu. Bunun yanında islâmlaşmalar İstanbul patriğini telâşa düşürmekteydi. Patrik, İznik Hıristiyanlarına mektuplar göndererek ihtidâların önüne geçmeye çalışıyordu (Vryonis, *The Decline*, s. 341-343).

758'de (1357) Orhan, küçük oğlu Halil'in (o zaman on bir yaşında) İzmit körfezinde korsanlar tarafından tutsak edilip Eski Foça'ya götürüldüğünü öğrendi. Aslında Eski Foça'da Bizans Valisi Leo Kalothetos, Bizans sarayının yakından tanıdığı biriydi (Lemerle, s. 71-75). 1329'da III. Andronikos, Cenevizlileri Sakız'dan çıkardığı zaman onu Sakız'a vali yapmıştı. Olayların gelişi, Halil'in tutsaklığının aslında Bizans sarayının Orhan'ı barışa zorlamak için bir tertibi olduğunu gösterir. İhtiyar ve hasta Sultan Orhan, Theodora'dan olan çok sevdiği oğlu Halil'in kurtarılması için imparatora başvurdu. Bizans diplomasisi durumdan fazlasıyla yararlandı ve Orhan'a bir antlaşma imzalatıldı. Buna göre Orhan, Trakya'da Bizans topraklarına karşı

her türlü saldırıyı durduracak, oğlunu kurtarmak için Foça'ya gönderilecek gemilerin bütün masraflarını üzerine alacak, imparatorun o zamana kadarki borçlarını silecekti. Orhan, aynı zamanda Trakya'da Kantakuzenos'un oğlu Mattheos'a yardımdan vazgeçmeyi ve İmparator Ioannes'i desteklemeyi vaad ediyordu. Bu antlaşma ile Osmanlılar, Rumeli'de Osmanlı topraklarını genişletmek için şimdiye kadar Kantakuzenos ailesiyle yaptıkları iş birliği politikasından vazgeçiyor, önemli bir bekleme ve gerileme dönemine girmiş görünüyordu. Gerçekten 760'ta (1359) Halil kurtarılcaya kadar Rumeli'de Osmanlıların yayılma faaliyetleri durdu. V. Ioannes, bir taraftan Orhan'la antlaşma düzenlerken öbür yandan Papa'nın Rumeli'ye acele bir Haçlı kuvveti göndermesine umut bağlıyordu. Bizans, Haçlı yardımıyla denizden Boğazlar'ı kesmek, Rumeli'deki Türkleri yok etmek stratejisini izlemekteydi. Osmanlılar için ciddi bir durum ortaya çıkmıştı.

Bizans tarihçisi Gregoras'ın ifadesine göre, Orhan'ın imparatorla yaptığı barış antlaşması Süleyman'ın ölümünden sonradır. Zorunluluk altında yapılan bu antlaşma, Rumeli yakasında bir avuç Osmanlı'yı umutsuz bir durum içine atmak demektir. Kendi başına bırakılan Mattheos Kantakuzenos da bu sırada Sırp tarafından esir alınarak imparatora teslim edildi (1358). Böylece İstanbul, Trakya'da durumu kendi lehine çevirmiş bulunuyordu. Orhan'la yapılan antlaşmada imparatorun eski borçlarından söz edilmektedir. Gerçekten 1333'te İzmit'i rahat bırakma karşılığında imparator yıllık bir haracı ödemeyi kabul etmişti. Bizans'ın tekrar bir Osmanlı haraçgüzârı durumuna düşmesi, 1371'de Meriç savaşıyla gerçekleşecektir. Gaziler yeni durum karşısında ümitsizlik içindeydiler (*Anonim Tevârih-i Âli Osman*, s. 20-21). Fakat Karesili gaziler, Rumeli'ni boşaltmaya kesinlikle karşı olmalıdır. Cimbi ve Gelibolu fethinden sonra Karesi'den halk Rumeli'ye geçip yerleşmeye, köyler kurmaya başlamıştı. Orhan, bu tarihte yeni bir felâketle sarsıldı. Süleyman bir kazada yahut bir suikast sonucu hayatını kaybetti (758/1357). Süleyman, rivayete göre Rumeli'nin terk edilmesi gibi bir ihtimalin önüne geçmek için ölüm döşeginde cesedinin Bolayır'da gömülmesini ve yerinin belli edilmemesini vasiyet etmişti. Onun ölümü üzerine Orhan, yerine ikinci oğlu Şehzade Murad'ı tercübeli kumandan lalası Şâhin'le beraber Gelibolu'ya gönderdi. Halil kurtarılcaya kadar (1359) Murad hareketsiz bekledi.

Halil'in kurtarılması için Bizans imparatoru 759 (1358) baharında üç kadırgasıyla Foça üzerine hareket etti. Orhan'ın dostu Saruhan Beyi İlyas da

aynı zamanda karadan yürüdü ve şehri kuşattı; fakat bir sonuç alamadılar. İmparator Orhan'a danışmadan İstanbul'a döndü. Eski-Foça'nın hâkimi Kalothetos, Halil için büyük bir meblağ koparmaya çalışıyordu. Orhan anlaşmayı bozacağını söyleyip tehdit etti. İmparator hemen Orhan ile buluşma isteğinde bulundu. Prikonisos Limanı'nda Orhan'ı ziyaretle yatıştırdı ve aynı yıl içinde tekrar Foça'ya gitti, ancak bu sefer de sonuç vermedi. 760 (1359) baharında Üsküdar'a gelen Orhan ile Arkla (Kızkulesi)'ya gelen imparator arasında elçiler aracılığıyla görüşme başladı. Bizans, Orhan'ın güç durumundan sonuna kadar yararlanmak istiyordu. Orhan'a yeni şartlar kabul ettirildi. Orhan fidye olarak 30.000 Venedik altını ödedi ve Halil kurtarıldı; İstanbul'a getirilip orada Ioannes'in küçük kızı İren ile nişanlandı ve imparator tarafından İzmit'e getirildi. İmparator, Halil'in Orhan'dan sonra tahta geçmesi vaadini de aldı. Bizans böylece Halil'in şahsında Osmanlılarla bir barış ve denge dönemi açmayı arzuluyordu. Gregoras'a göre Orhan, bu düzenlemeyi kabul etti. Türk-Moğol geleneğini izleyen Osmanlılarda hükümdarlık için bir veraset, veliahtlık kanunu yoktu, Halil'in veliahtlığı unutuldu. Rumeli'deki Şehzade Murad, bu politikaya karşı idi ve Karesili gazi beyler ve lalasıyla birlikte gazâ ve yayılma politikasında kararlı idi; Trakya'da Bizans'a karşı savaş ve başarı kendisine taht yolunu açacaktı.

V. Ioannes Palaiologos'un Türklere karşı Papa V. Innocent'e bir Haçlı seferi için başvurusu 1355 tarihindedir. Haçlı hazırlıkları için Papa, Pierre Thomas'ı İstanbul'a gönderdi (ikamet: Mayıs sonu-Kasım 1357). Ioannes, Haçlı yardımıyla Türkleri Trakya'dan tamamıyla çıkarmayı umuyordu. Papa'ya gönderdiği mektupta (21 Temmuz 1357) imparator Türklere karşı başarılarından söz etmekteydi. Thomas, 1359 sonbaharında Papanın Doğu'da Apostalik Lega'sı gibi büyük bir unvanla İstanbul'a geldiği zaman imparatoru Trakya'da Türklerle savaş halinde buldu. Venedik'in sağladığı gemilerde Rodos, Venedik, Ceneviz ve İngiliz askerleri Türklere karşı Haçlı ordusunu oluşturmaktaydı. Sonradan aziz mertebesi verilen Thomas'ın biyografisini yazan Philippe de Mezières'e göre, Bizans askerinin katıldığı bu Haçlı ordusu Türklerin Avrupa'ya geçiş iskelesi olan Lapseki'ye çıkarma yaptı; kasaba yakıldı. Bunlar gemilerine dönerken pusudaki Türklerin saldırısına uğradılar, karmaşa içinde kaçarken çoğu kılıçtan geçirildi, Thomas hayatını güçlükle kurtarabildi. Bu olay Osmanlı kaynaklarında kaydedilmiştir (Anonimler, s. 20-21).

Bu hadisenin ardından Trakya'da Osmanlıların en önemli başarısı olan Edirne'nin fethi gerçekleşti. Literatürde Edirne fethi için 1363, 1364, 1369, 1371 gibi tarihler verilir. Ancak Edirne 762'de (1361) Şehzade Murad ve lalası Şâhin tarafından ele geçirilmiştir. Araştırmacıları yanıltan nokta Murad'ın Edirne'yi sultan olduktan (763/1362) sonra fethettiği bilgisinden kaynaklanır. Gerçek, Şehzade Murad, 1357-1362 arasındaki durgunluk döneminde Rumeli uc kumandanı olarak faaliyette bulunmuş, Edirne'yi 1361'de ele geçirmiştir. Bu sırada Anadolu'dan yeni göçlerle Rumeli'deki köprübaşı sağlamlaştırılmış, Süleyman Paşa'nın ölümünde Trakya'da sınır batıda Keşan-İpsala arasında Yayladağı'ndan, Marmara tarafında Tekirdağı güneyinde Bakacak tepesi ve Hora'ya uzanmıştı. Tekirdağı ve İpsala henüz bu sınırın ötesinde kalıyor, akınlar İpsala, Dimetoka, Vize, hatta Edirne'ye kadar yayılıyordu. Paşa Livâsı'nın, Rumeli beylerbeyliğinin çekirdeği böylece Süleyman Paşa zamanında oluşmuştur. Edirne fethinden ve Murad tahta geçtikten (1362) sonra Edirne'de yerleşen Lala Şâhin, paşa unvanıyla ilk Rumeli beylerbeyi olacaktır.

1359'da Halil kurtarılır kurtarılmaz Şehzade Murad ve Lala Şâhin kumandasında Osmanlıların Trakya'da sistemli fetih harekâtı başlamıştır. Osmanlı kaynakları, Murad'ın Rumeli'de büyük fütuhata giriştiği tarihi doğru olarak 761 (23 Kasım 1359'da başlar) şeklinde verir (Âşıkpaşazâde, s. 126; *Anonim Tevârih-i Âli Osman*, s. 21). Fakat bu kaynaklar genelde bu Murad'ın aynı yıl içinde tahta çıkmış olduğu hatasını yapar. Grek ve İtalyan kaynakları harekâtın 1359'da başladığını teyit eder (Gregoras, Villani). 1359'da akıncıların İstanbul surları önünde görüldüğüne işaret eder, Osmanlı kaynakları 1359'da başlayan büyük taarruzu belirtir ve Murad'ın İstanbul yolu üzerinde ilkin Çorluhisarı'nı aldığını kaydeder. Murad ve Lala Şâhin, Çorlu'yu aldıktan sonra arkalarından emin olabilmek için İstanbul-Edirne yolu üzerindeki hisarlara yöneldiler. Asıl amaç ise Edirne idi (Âşıkpaşazâde, s. 126-128). Trakya harekâtından Batı kaynakları da söz eder.

Murad, 1359-1360 taarruzunda doğrudan Edirne üzerine yürümeyip önce İstanbul-Edirne yolu üzerindeki Çorlu, Misini, Burgos (Lüle-Burgaz) kalelerini aldı. Edirne'yi güneyden Meriç vadisi üzerinden koruyan kaleler, başlıca Dimetoka (Didymoteichon) uc beyleri tarafından baskı altında tutulmaktaydı. Hacı İlbey, Meriç kenarında fethettiği "Burgos"ta (Oruç b. Âdil, s. 20, 93) yerleşmiş, Dimetoka'yı sıkıştırmaktaydı. Nihayet bu kalenin

tekkurunu pusuya düşürtüp esir aldı ve kaleyi teslim etmeleri üzerine kendisini serbest bıraktı. Yine bu tarafta Meriç vadisinde Gazi Evrenos, Keşan hisarını almış, oradan İpsala'yı zorlamaktaydı (Âşıkpaşazâde, s. 126-127). 1361'de harekâtın ikinci ve son safhasında Murad uc beylerini orduya çağırıldı. Edirne'ye 55 km. kadar uzaklıkta Babaeski'de karargâhını kurdu, oradan Lala Şâhin'i Edirne üzerine gönderdi. Edirne'de toplanmış olan Bizans kuvvetleri Osmanlıları püskürtmek için kaleden çıkarak Sazlıdere'de (bugün askerî müdafaa hattı) savaş verdiler, fakat yenilerek Edirne Kalesi'ne çekildiler. Sazlıdere zaferinden sonra Murad, Edirne'ye karşı son taarruz harekâtına girişmek üzere bütün kuvvetleriyle şehre yürüdü. Edirne'nin bir kuşatma savaşı yapılmasına hacet kalmadan teslim alındığı rivayeti gerçeğe uygundur. Sazlıdere yenilgisinin ardından Edirne halkı için Murad'ın ordu-suna karşı başarı ümidi azaldı. Bizans'ın İstanbul ve Selânik'ten sonra en önemli şehri, Trakya'nın merkezi Edirne teslim oldu (İnalçık, Edirne'nin Fethi, s. 137-159). Edirne'nin fethinden az sonra, yaşı oldukça ilerlemiş olan Orhan Cemâziyelevvel 763'te (Mart 1362) Bursa'da vebadan öldü (Schreiner, II, 290). Daha 755'te (1354) karaciğerinden rahatsız olduğu ve kendisine Taronites adlı bir hekimin baktığı belirtilmektedir. Türbesi, Bursa'da babası Osman Gazi'nin yanındadır. Orhan Bey vefat ettiğinde Süleyman Paşa, Sultan, Murad, İbrâhim, Halil ve Kasım adlı altı oğlundan Murad, İbrâhim ve Halil hayatta idiler. Orhan Gazi, Şehâdet Camii duvarına sonradan konan 738 (1337) tarihli mescid kitâbesinde "el-emîrû'l-kebîri'l-muazzam el-mücâhid sultânü'l-guzât ... şücâü'd-dünyâ ved-dîn... bahâdır-ı zamân Orhan b. Osman" şeklinde anılmıştır. "Sultânü'l-a'zam" unvanını İlhanlı Ebû Said Bahadır'ın ölümünden (1335) önce hiçbir Türkmen beyi almaya cesaret edememiştir. "Gazi, mücahid" unvanlarının bir gerçeği ifade etmediği, gazânın bu bey ve sultanlar için gerçek bir önem taşımadığı iddiaları (Lowry, s. 39) doğru değildir. Gazâ, özellikle Batı Anadolu beyliklerinde temel devlet ideolojisidir.

Orhan Bey'in İlhanlı sikkeleri tipinde para bastırıldığı bilinmektedir. Ona ait beş tip sikke tesbit edilmiştir (Zhukov, tür.yer.). Orhan döneminde bir vezir idaresinde bürokrasinin oluştuğu iddiaları da açıklama ister. Osman ve Orhan zamanında verilmiş vakıflar, 723 (1323) tarihli Asporça Hatun vakfiyesi ve 724 (1324) tarihli Mekece vakfiyesi, bürokratik uygulamaların Orhan'ın babası zamanında başladığını kanıtlar. Hüseyin Hüsâmeddin'e göre ilk vezir, Asporça Hatun vakfiyesinde adı geçen ulemâdan Kemâleddin

oğlu Alâeddin Paşa'dır (Orhan'ın kardeşi Alâeddin değildir). 749'a (1348) doğru Ahmed b. Mahmûd, 749'da (1348) Hacı Paşa, daha sonra Sinâneddin Yûsuf Paşa vezir olarak zikredilir. Orhan'ın yedinci veziri Sinâneddin el-Fakîh adında ulemâdan bir fıkîh âlimidir. Osmanlı Devleti'ni göçebe Türkmen beylerinin kuramayacağını iddia eden Batılı tarihçiler, yanlıgı içindedir. Ede-Bâli'den beri beyliğin idaresini çoğu fakih, ulemâdan kişiler kurmuş ve yürütmüştür. Bu âlim vezirler, İslâm hukukunu ve kurumlarını iyi bilen yetenekli kişilerdi. Alâeddin, Sinâneddin ve Çandarlı (Çendereli) Kara Halil bu ulemâ-bürokratların önde gelenleridir. Orhan'ın önce İznik, ardından Bursa kadısı yaptığı Çandarlı Kara Halil, I. Murad döneminde vezirlik ve kumandanlık görevlerinde bulunmuştur. Orhan dönemine ait birçok vakfiye ve mülknâme (Başkan, Hüdavendigâr Defteri) iyice gelişmiş bir bürokrasinin eseridir. Orhan, kadı yetiştirmek üzere İznik'te mutasavvıf Dâvûd-i Kayserî idaresinde ilk medreseyi kurmuştu (731/1331).

Orhan Gazi devrinde askerî teşkilâtın yeni bir düzenlenmesinin yapılmış olduğu açıktır. Beyliklerde, Türkmenler arasında gazâ akınlarına katılan yayalar, okçulukta üstün beceri kazanmış özel bir savaşçı grubu oluşturur, bunlar sıradan halktan kızıl bürk ile ayırt edilirdi. Düstürnâme'de Umur Gazi'nin deniz seferlerine iştirak eden savaşçıların "kızıl bürk" giymiş Türkmen askeri olduğu belirtilmiştir. Bunlar atlı ve yaya olabilirdi. Sefer ilânı üzerine beyin bayrağı altında toplanırlardı. Buna "ilden yaya çıkarma" denirdi. Orhan Gazi, Vezir Alâeddin Paşa'nın sözüyle beyin maiyetinde sürekli hizmet gören hassa yaya askerini teşkil etti (Alâeddin'in vezirliği 1333'ten önce). Rivayete göre, padişaha özgü bir hassa maiyet askeri teşkili, Orhan'ın bir padişah düzeyinde hükümdarlığa erişmesi üzerine gerekli görülmüştü. Kızıl bürkli Türkmenlerden farklı bu hassa askerine özel bir başlık, ak bürk giydirildi (ak rengi Türklerde soyluluk işaretidir). Seferlere çok asker gerektiğinden ilden çıkarılan askere de ak bürk giydirildi. Bu gibi yenilikler daima İslâm hukuku bilgisine sahip ulemânın onayıyla uygulamaya konmaktaydı.

Timar sistemine gelince, Müslüman Türklerde timar kelimesi "bakım" anlamında kullanılırdı. Grekçe'de "pronoia" aynı mânadadır ve eyaletlerde toprak tasarrufuna dayanan belli bir atlı asker teşkilâtına ad olmuştur. Speros Vryonis, timar ve pronoia kelimelerinin aynı anlama geldiğinden hareketle, iki sistem arasındaki benzerliği "göze batar" bulmakta, timarın Bizans menşei faraziyesini incelemek gerektiğini söylemekte, fakat aynı

zamanda Selçuk iktâ sisteminden gelişmiş olabileceği noktasına da işaret etmektedir. Tevârih-i Âli Osman'da Osman Gazi zamanından başlayarak Osmanlı beylerinin askere timar verdiği belirtilir. Bu arada Turgut Alp'e verilen İnegöl bölgesi Turgut-ili diye adlandırılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, Âşıkpaşazâde yurtluk olarak verilen toprakları, kendi zamanının terimini kullanarak timar adıyla anmaktadır. Yurtluklar babadan oğula irsîdir; XV. yüzyılda Rumeli uc sancaklarında uc beyine verilen topraklar irsî yurtluklardır, babadan oğula geçer, feodal bir karakter taşır. Osman döneminin yurtluk yöntemi, Orhan-Murad dönemlerinde tipik Osmanlı timar sistemine doğru bir gelişme göstermiştir.

Osman-Orhan devrinde Orta Anadolu'dan Babaî dervişleri ve ahilerin Osmanlı ülkesine göçlerini tahrir defteri kayıtları kanıtlamaktadır. Orhan vilâyet teftişlerinde (İbn Battûta) zâviye dervişlerini de teftiş ederdi. İnegöl bölgesini Turgut-ili adıyla tasarruf eden Turgut Alp, Babaî dervişleriyle gelen Geyikli Baba hakkında Orhan'a haber gönderir. Geyikli Baba, "Baba İlyas müridiyim ve Seyyid Ebülvefâ tarikindenim" der (Âşıkpaşazâde, s. 122). Derviş bir kavak (çınar) ağacı ile Orhan'ın hisardaki sarayına geldi. Avlu kapısının iç yanına ağacı dikti. Orhan dervişe Uludağ eteğinde bugün Babasultan denilen yeri bağışladı. Sonraları Orhan onun mezarı üzerine kubbeli bir türbe, yanına zâviye, tekke ve cuma mescidi yaptırdı. Göç eden Babaîler, Göynük'te iki mahalle (XVI. yüzyılda altmış üç hâne) kurdular. Osman ve Orhan'ın danışmanı fıkıh âlimi Ede-Bâli bir Babaî-Vefâî halifesi olarak Osmanlı ucuna gelip yerleşmişti. 1260-1330 döneminde Moğol baskısı sonucu uzak Osmanlı ucuna önemli bir ahî ve Babaî göç hareketinden söz edilebilir. Osman ve Orhan devirlerinde birçok ahî ve dervişin zâviye vakıfları almış olması bir tesadüf değildir. Geyikli Baba köyü (Babasultan) için vakıf kaydı, "Karye-i Babaîler ki vakıftır, Orhan Bey'den Baba'ya" şeklindedir. Günümüzde Babasultan'da Haziran ayında 20-30.000 kişinin toplandığı anma töreni yapılır. Rumeli'nde de Babaîler'e ait mahalleler tesbit edilmektedir. Pâyitaht Yenişehir'de şehrin hâkim tepesinde Orhan'ın Postınpüş Baba için yaptırdığı türbeyi I. Murad görkemli bir ziyaretgâh haline getirmiştir.

Orhan Bey zamanında Trakya'da İslâmlaşma hareketinin başladığı dikkati çeker. Osmanlı tarihçisi Rûhî, Süleyman Paşa'nın altı yıl süren gazâ harekâtı sırasında Trakya'da bazı günler kâfirlerden bin kişinin imana geldiği şeklinde bir rivayeti kaydeder. 1354'te Orhan'ın kişiliği ve Rum tebaası

hakkında Selânik Başpiskoposu Gregor Palamas'ın gözlemleri önemlidir. Bizans'ta bir dinî hareketin (palamizm) önderi olan Palamas, Bozcaada'dan (Tenedos) İstanbul'a gelirken Gelibolu önünde yanındaki keşişlerle birlikte esir edilip Orhan Bey'in huzuruna götürülür. Palamas, Selâniklilere mektubunda o zaman Osmanlıların ilerlemesi karşısında Rumlar arasında baş gösteren ruhsal çöküşü ve karamsarlığı yansıtır. Bursa'da Hıristiyan Rumlar da gelip Palamas ile görüşmüşlerdi. Rum rahipler oradan dağda yaylaya götürüldüler. "Büyük emîr" Orhan yazı geçirmek için serin bir yaylaya çıkmıştı. Palamas orada şehzade İsmâil ile buluştu. Yemekte meraklı şehzade piskoposla din üzerinde tartışmaya girdi. İsmâ'nın çarmıha gerilmesi, haça tapınma, Meryem'in bâkireliği, Müslümanların kabul etmedikleri türlü sorular ortaya atıldı. İsmâil her ne kadar Hıristiyanların en amansız düşmanlarından biri idiye de düşmanca bir tutuma girmede. Daha sonra Palamas, Orhan'ın huzuruna götürüldü. Emîr karaciğerinden hasta olduğundan yanında Taronites adlı bir Rum tabip vardı, o tercümanlık yaptı. Emîr, Taronites'e bu kişinin kim olduğunu sordu ve onun çok önemli bir din adamı olduğunu öğrendi; o zaman kendi ulemâsıyla dinî konuda bir toplantı düzenlenmesini emretti. Osmanlı ulemâsı birkaç "arhont" (bey) ve Palapanis (Balaban) denilen biriyle hazır oldu. Tartışma Palapanis başkanlığında başladı. Toplantıda hazır bulunan Taronites konuşulanları özetledi. İlk, başpiskopos Hıristiyan dininin esaslarını anlattı. Ulemâ, "İsmâ bir insan olarak doğduysa, ona nasıl Allah diyebilirsiniz?" diye sordular; Meryem'in bâkireliği üzerinde duruldu. Tartışma kızıyınca Balaban görüşmeye son verdi. Bu olay, o dönem Osmanlı idarecilerinin Rum halk ile uzlaşma politikasına ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir. Gregor Palamas bir dinî hareketin önderiydi. Palamizm gerçek bir ruhanî yaşam yoluyla insanın ilâhî nura, Tanrı'nın gerçek müşahedesine varacağı görüşünü savunuyordu. O dönemde Orhan'ın etrafındaki alperenler, abdalân ve İznik Medresesi, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd mistisizmini benimsemişti. Bizans'ta 1351 dinî konsili palamizmi onaylamıştı. Palamas, Bizans'ta Latinler'e, Batı Katoliklik taraftarı aydınlara karşı yazılarıyla mücadele etti ve kilisenin Ortodoks görüşünü hararetle savundu. Onun bu tutumu, kendisini Osmanlılara yakınlaştırmıştır.

Orhan Bey döneminden kalma vakıf ve temlik kayıtları, Osmanlı aile fertleri ve idareci zümre ile dinî zümre mensupları hakkında bilgi verir. Orhan Bey'in 724 Rebiülevvel ortalarında (Mart 1324) Şerefeddin Mukbil'e

verdiği berat, son derece önemlidir. Belge, Orhan'ın Mekece'de kurduğu hankahın mütevelliliğine âzat edilmiş kullarından hadım Şerefeddin Mukbil'i tayin ettiğine dairdir. Orhan'ın kurduğu birçok zâviyenin beratlarında görüldüğü üzere, Mukbil mütevellilik hizmeti karşılığında hâsılatın onda birini alacaktı; tevliyet, hizmetlerini görürken üçüncü şahısların karışmamaları veya sultanların kendisini tevliyetten azletmelerini önlemek üzere kendi eline verilmiştir. Vakfiye şartlarını ve hizmetlerini Mukbil yerine getirecektir. Hankahın vakfiyesi bugüne ulaşmamıştır (vakıf defterlerinde özeti vardır). Mukbil vakfiyede belirtilen hankah gelirlerini toplayacak, dervişlere, güçsüzlere, yurdundan ayrılmışlara ve fakirlere sarf edecektir. Temliknâme'de "Hudâvendigâr" unvanı ilk defa Orhan için bu belgede kullanılmıştır. Orhan'ın altı oğlundan dördünün adları Süleyman, Murad, Halil ve İbrâhim bu belgede yer alır. Süleyman Paşa'nın kızı Sultan Hatun, Kastamonu Beyi II. Süleyman'ın eşi oldu. Süleyman Paşa'nın üç oğlu İshak, Melik Nâsır ve İsmâil Düstürnâme'de (s. 83) zikredilmiş, İsmâil "akıncı serveri" diye anılmıştır.

Orhan'ın "zaîm" (komutan) Ferzende'ye 749 Rebîülâhîr sonları (Temmuz 1348) tarihli temliknâmesi, akrabası ve belli başlı idareciler üzerinde bilgi sağlamaktadır. Belgede ilkin Orhan'ın, Ferzende tarafından armağan verilen oğulları Süleyman Paşa, Murad Bey, Halil Bey, İbrâhim Bey sırayla sayılır; Vezir Hacı Paşa'ya armağan at ve vezirlik kırmızı kemha bağışlanmıştır. Şahitler sırasıyla başta Sinâneddin Fakih, Hacı Paşa, Timur Boğa, Yûsuf, Nusret Bey, Bahadır ve Taştımur Ağa'dır (Taştımur Ağa şüphesiz Aykut Alp oğlu Emîr Ali oğlu ünlü Kara Timurtaş'tır). Kendisine Pambucak deresi temlik edilen Ferzende önemli bir kumandan olmalıdır. Bu temlikin 1337'de İzmit fethinden sonra yapılmış olması dikkat çekicidir.

Hudâvendigâr Livâsı Tahrîr Defteri'nde Süleyman Paşa, evkaf ve temlikleri vali olarak bulunduğu bölgeleri (Taraklı Yenicesi, Geyve, Akyazı, Akhisar, Göynük, Kite, Biga, Ezinepazarı, Lapseki, İznik, Yalakâbâd, Bolayır, Seydikavağı, Malkara, İznikmud [İzmit] kazaları) göstermektedir. Orhan'ın, oğlu Süleyman için yaptığı vakıfları içeren vakfiyede Süleyman "seyyidü'l-guzât ve'l-mücâhidin... Süleyman b. Orhan" diye anılır. Vakıflar Süleyman'ın ruhu ve Bolayır'da mezarı yanında inşa edilen zâviye için tahsis edilmiştir. Vakfiye yetmiş kadar Türk köyünü içerir, az sayıda Rum köyü dikkati çeker. Vakfiye Türklerin Rumeli'ye göçebe olarak değil, köy kurmak üzere gittik-

lerini kanıtlar. Köy kuranlar arasında göçebe olmaları muhtemel sayılanlar azınlıktadır. Anadolu'dan gelen bazı grupların menşei köy adlarından öğrenilebilir: Saruhanlular, Kastamonulular, Tatarlar. Malkara civarında köy kuranlar arasında Babailer ve Ahî Evran Mezarlığı, Karaahî köyü sayılabilir. Vakfiye, Süleyman Paşa'nın ölüm tarihinde Osmanlı yayılış bölgelerini de tesbit etmeye yarar. Bolayır, Evreşe, Seyyidkavağı, Migalkara (Malkara) bu bölgenin sınırları içindedir.

Ayrıca Gelibolu tahrir defterleri ilk yerleşmeler hakkında ayrıntılı bilgi sağlar. Süleyman Paşa yayabaşlarından Karı Yaya'nın adı geçer. Gelibolu bölgesinde Eksamil ve Çimbi'ye ait kayıtlar dikkati çeker. Çimbi, Şehirköy'e tâbi bir köy olup beş hâne Müslüman, doksan dokuz Hıristiyan; Klamic (nüfusu hep Hıristiyan), Platinos (nüfusu Hıristiyan), Eksamil ve Evreşe'ye tâbi, Hıristiyanlar çoğunluktadır. Malkara köylerinden Hırala'da Hıristiyan "kadîmî kullar" ve "ortakçılar" (on dokuz nefer), aynı köyde yirmi dört Müslüman hânesi, otuz dört Hıristiyan kayıtlıdır. Defterde Ece Halil ve Orhan devrine ait vakıf kayıtlarına rastlanır. Kozludere'de "kadimde kâfiri kovan" Hacı Hızır'ın vakfı ilginçtir.

Orhan Gazi'nin 1329 Pelekanon savaşından sonra Gebze'yi Kocaeli'nin merkez şehri haline getirdiği, burada bir külliye kurmasından anlaşılmaktadır. Cami ve hamamı günümüze ulaşmıştır. Orhan, Dânişmenddivanı, Kartal köyü, Hatunsuyu köylerini Gebze Camii'ne vakıf yapmış; Gedikli, Dereköy, Dânişmendli, Çepni köylerini imaretine tahsis etmiştir. Sofya Millî Kütüphanesi'nde Orhan vakıfları defteri (OAK, nr. 27/34), Bursa Hisar Medresesi, Bursa imaret ve medresesi için vakıflarını içerir (Bursa Kızık köyleri bu evkaf arasındadır). Orhan Bey'in Bursa imaretine vakıfları, dükkân ve mukataalar dahil yılda 166.305 akçe gelir sağlıyordu. Orhan'ın diğer vakıfları İznik'te camiine, Mekece'de imaretine, Soloz köyünde Ahî Zâviyesi ve Camii'ne aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı tarihinin ilk dönemi üzerinde Tevârih-i Âli-i Osmân'ın ana kaynağı olan ve Yahşi Fakih tarafından yazıldığı bilinen tarih kayıptır. Bu eserdeki Osman ve Orhan dönemlerine ait rivayetler Orhan'ın imamı ve Yahşi Fakih'in babası olan İshak Fakih'ten, yani Orhan ile çağdaş bir

râviden gelmektedir. Bu rivayetlerin doğru bilgiler içerdiğini yer adlarının kontrolü ve toponomik-topografik araştırmalar ortaya koymuştur. Ahmedî'nin gazavât tarzındaki manzum tarihi, Âşıkpaşazâde, Neşrî, Rûhî, anonimler ve Oruç esas itibariyle Yahşi Fakih metnine dayanmakta ve hepisi, Yahşi Fakih'i ihtisar eden Âşıkpaşazâde'den veya onun günümüze kadar gelmemiş nüshalarından aktarılmış görünmektedir. Düstûrnâme'de verilen tarihî doğru ayrıntılar Yahşi Fakih'in ihtisarında hayli atlamalar yapıldığını gösterir. Âşıkpaşazâde'nin önemli atlamalarından bazıları Osman'ın Koyunhisarı (Bapheus) savaşı İznik ablukası ve Orhan'ın Pelekanon savaşıyla ilgilidir. Buna karşılık Haçlılar'ın Lapseki çıkarması ve Koyunhisarı savaşı Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân'da mevcuttur. İdrîs-i Bitlisî, İbn Kemal gibi sonraki klâsik derlemelerde bu kayıtlar dikkate alınmıştır. Manzum Tevârih-i Âl-i Osmânlardan Kemal (*Selâtin-nâme*, haz. Necdet Öztürk, Ankara 2001, s. 48-62) ve Hadîdî (haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 58-81), Âşıkpaşazâde-Neşrî metnini izler. Hoca Sâdeddin'in *Tacû't-Tevârih'i*, esas itibariyle İdrîs-i Bitlisî'nin Heşt Bihişt'inin Türkçe inşa diliyle bir özetinden ibarettir. Sâdeddin'in İtalyanca'ya Bratutti çevirisini kullanan Batılı tarihçiler (J. W. Zinkeisen, N. Jorga) İdrîs ile ona kaynak olan Âşıkpaşazâde'yi, Neşrî'yi ve anonimleri kullanmazlar. Bazıları Levunclavius çevirilerinden yararlanır. Zinkeisen ve Jorga ilk döneme ait kısımlarda ağır yanlışlara düştüklerinden ihtiyatla kullanılmalıdır. Osmanlı tarihinin Türkçe kaynakları konusunda yapılacak ilk iş Âşıkpaşazâde, Neşrî ve anonimlerden faydalanarak mümkün olduğunca Yahşi Fakih'in aslını ortaya çıkarmaktır. Bugün için öncelikle bu kaynakların metin tenkidi metoduyla doğru tesbiti gerekir (Âşıkpaşazâde'nin Giese ve Atsız tarafından yayımlanan metni birçok yanlış içerir; Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç'ın günümüz Türkçesiyle neşrettikleri "*Âşık Paşazade, Osmanoğullarının Tarihi*, İstanbul 2003" bilimsel amaçla kullanılamaz). Bu kaynakların metin tenkidi metoduyla asıllarını tesbit işi ilkin Alman-Avusturya filoloji mektebi (Fr. Giese, P. Wittek, Fr. Taeschner) tarafından ele alınmıştır. Günümüzde bu tarihî metinleri içerdikleri destanî-folklorik malzemeye bakarak toptan masal-efsane saymak ve ilk dönem tarihinin "kara boşluk"tan (Black Hole) ibaret olduğunu iddia etmek (C. Imber, *The Ottoman Empire*, 1300-1481, İstanbul 1990, birçok yanlış içerir) işin kolayına gitmektir. Orhan dönemi üzerinde eldeki Tevârih-i Âl-i Osmânlar çok noksan olmakla birlikte Osman ve Orhan dönemi hakkında çağdaş Bizans tarihçileri (Pachymeres, Kantakuzenos, Gregoras) ve İtalyan

kronikleri (özellikle Matteo Villani), Vatikan, Venedik ve Ceneviz arşivleri boşlukları doldurmaya yardım etmektedir. Hammer, Zinkeisen ve Jorga başlıca bu kaynakları kullandıkları için önemlidir (Osmanlı kroniklerinin analizi üzerine ayrıca bk. Halil İnalçık, “The Rise of Ottoman Historiography”, *Historians of the Middle East*, ed. B. Lewis – P. Holt, London 1962, s. 152-167; V. L. Ménage, *Neshri's History of the Ottomans, the Sources and Development of the Text*, London 1964).

İbn Fadlullah al-Umarî, *Mesâlik* (Fr. Taeschner), VIII. fasıl; N. Gregoras, *Rhomäische Geschichte* (trc. J. L. Dieten), Stuttgart 1973, tür. yer.; J. Kantakuzenos, *Geschichte* (trc. G. Fatouros – T. Krischer), Stuttgart 1986, II, 20-22, 89-90, 295; III, 292; İbn Battûta, *Seyahatnâme* (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2004, I, 430; D. Cydonos, *Correspondance* (ed. R. J. Loenertz), Vatican City 1956-60, I-II, tür.yer.; Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âli Osmân* (haz. Çiftçioglu N. Atsız, Osmanlı Tarihleri I içinde), İstanbul 1949, s. 10-14; Şükrullah Çelebi, *Behcetü't-tevârih* (trc. Nihal Atsız, a.e. içinde), s. 53-54; *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler* (nşr. Osman Turan), Ankara 1984, s. 19, 53; Doucas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks* (trc. H. J. Magoulias), Detroit 1975; Âşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 102-128; G. Phrantzes, *The Fall of the Byzantine Empire* (trc. M. Philippides), Amherst 1980, tür. yer.; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âli Osmân*, s. 20, 93; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 145-191; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âli Osmân*, I, 42-48, 61, 128-195; II, 1-202; J. Leunclavius, *Historiae musulmanae Turcorum*, Fracofurti 1591; *Anonim Tevârih-i Âli Osman* (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 15-21; Enverî, *Düstûrnâme*, s. 82-84; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul H. 1279, I, 30-63; Hammer, GOR, s. 89-142; G. Villani, *Cronica di Giovanni Villani* (ed. F. G. Dragomanni), Floransa 1844-45, I-IV; C. N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge*, Paris 1880-90, I-IX, tür.yer.; N. Jorga, *Philippe de Mezières et la croisade au XIV^e siècle*, Paris 1896; a.mlf., *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1908, I, 149-195; a.mlf., “Latins et grecs d'orient et l'établissement des turcs en Europe, 1342-1362”, *BZ*, XV (1906), s. 179-222; G. Schlumberger, *Expédition des “almugavares” ou routiers catalans en orient de l'an 1302 à l'an 1311*, Paris 1902; J. Gay, *Le pape Clément VI et les affaires d'orient (1342-1352)*, Paris 1904, tür.yer.; O. Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, Warzaw 1930, s. 13, 19; *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Klavuzu*, İstanbul 1938, lv. 1; Fr. Babinger, *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14.-15. Jahrhundert)*, München-Wien 1944, s. 46; G. G. Arnakis, *Oi Protoi Othoma-*

noi: *The Early Osmanlis*, Athenai 1947, s. 239-246; a.mlf., "Gregory Palamas, the XIOVES, and the Fall of Gallipoli", *Byzantion*, XXII (1952), s. 305-312; I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 117-161; a.mlf., "Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütâlea", *TTK Belleten*, III/9 (1939), s. 99-106; a.mlf., "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi, 724 Rebülevvel/1324 Mart", *a.e.*, V/19 (1941), s. 277-288; a.mlf., "Gazi Orhan Bey'in Hükümdar Olduğu Tarih ve İlk Sikkesi", *a.e.*, IX (1945), s. 207-211; a.mlf., "Orhan Gazi'nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettirdiği Vakfiyenin Aslı", *a.e.*, XXVII (1963), s. 437-443; E. Werner, "Johannes Kantakuzenos, Umur Pasha und Orchan", *Byzantinoslavica*, XXVI, Prague 1955, s. 255-276; P. Lemerle, *l'Emirate d'Aydın: Byzance et l'occident*, Paris 1957, s. 63-75, 227-229; F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, Paris 1958; J. Meyendorf, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris 1959, tür.yer.; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1959, tür.yer.; a.mlf., "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri", *TTK Belleten*, VII (1943), s. 219-314; a.mlf., "Abdal Musa", *TK*, XI/124 (1973), s. 6-15; *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler* (nşr. N. Atsız), İstanbul 1961, s. 25, 71, 101; Halil İnalçık, "Edirne'nin Fethi 1361", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s. 137-159; a.mlf., "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, II (1954), s. 103-129; E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 145-150; I. Beldiceanu-Steinherr, *Recherches sur les actes des règnes des sultans Osman, Orhan et Murad I*, Monachii 1967, s. 106-110; a.mlf., "Seyyid Ali Sultan d'après les registres ottomans, l'installation de l'Islam hétérodoxe en Thrace", *The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699)* (ed. E. Zachariadou), Crete 1996, s. 45-66; G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State* (trc. J. Hussey), Oxford 1968, s. 475, 478; a.mlf., "Byzance, état tributaire de l'empire turc", *Zbornik Radova Vizantolog Instituta*, V, Beograd 1958, s. 49-58; D. M. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakuzenos (Cantacuzenus)*, ca. 1100-1460, Washington 1968, tür.yer.; a.mlf., *Church and Society in the Last Centuries of Byzantium*, Cambridge 1979, tür.yer.; a.mlf., *The Last Centuries of Byzantium (1261-1453)*, Cambridge 1993; a.mlf., *The Reluctant Emperor, A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk c. 1295-1389*, Cambridge 1996, tür.yer.; K. - P. Matschke, *Fortschritt und Reaction in Byzance im 14. Jahrhundert: Konstantinopel in der Bürgerkriegsperiode von 1341 bis 1354*, Berlin 1971; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, II, 453-456; Jr. S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor*, London 1971, s.

341-343, 351-402; a.mlf., “The Byzantine Legacy and Ottoman Forms”, *Dumbarton Oaks Papers*, 23-24, Washington 1969-79, s. 253-308; Apostolos E. Vachopoulos, *Origins of the Greek Nation: The Byzantine Period: 1204-1461* (trc. I. Moles), New Brunswick 1973; a.mlf., “Les limites de l’empire byzantin depuis la fin du XIV^e siècle jusqu’ à sa chute (1953)”, *BZ*, LV (1962), s. 56-65; K. M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, 1976-84, I-VI; P. Schreiner, *Chronica Byzantina Breviora*, Wien 1977, II, 238-290; A. A. M. Bryer, “Greek Historians on the Turks: The Case of the First Byzantine-Ottoman Marriage”, *The Writing of History in the Middle Ages: Essays Presented to R. W. Southern* (ed. H. C. Davis – J.M. Wallace-Hadrill), Oxford 1981, s. 471-493; P. Wittek, *La formation de l’empire Ottoman* (ed. V. L. Ménage), London 1982, tür.yer.; R. P. Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983, s. 30-32; E. Zachariadou, *Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415)*, Venedig 1983, s. 7-12; a.mlf., “The Conquest of Adrianople by the Turks”, *Studi Veneziani*, XII (1970), s. 211-217; G. Soulis, *The Serbs and Byzantium during the Reign of Tsar Stephen Dušan (1331-1355) and his Successors*, Washington 1984, s. 34-35; L. Clucas, “The Triumph of Mysticism in Byzantium in the Fourteenth Century”, *Byzantina kai Metabyzantina* (ed. S. Vryonis), Malibu 1985, s. 163-224; J. V. A. Fine, *The Late Medieval Balkans*, Ann Arbor 1987, tür.yer.; K. A. Zhukov, *Egeiskie Emiraty XIV-XV vv.*, Moskva 1988; E. de Vries-Van der Velden, *l’Elite byzantine devant l’avance turque à l’époque de la guerre civile de 1341 à 1453*, Amsterdam 1989, tür.yer.; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990, s. 195-197; Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley 1995, tür.yer.; H. W. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, Albany 2003, s. 39; *La Bithynie au moyen âge* (ed. B. Geyer – J. Lefort), Paris 2003, tür.yer.; Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2005, s. 187-207; J. Dräseke, “Der Übergang der Osmanen nach Europa im XIV. Jahrhundert”, *Neue Jahrbücher für das Klassische Altertum, Geschichte und Deutsche Literatur und für Pädagogik*, sy. 33, Leipzig 1914, s. 489-506; H. Hüsameddin, “Asporça Hatun Namına 723/1323’de Tertip Edilen Vakfiye ve Cemâziyelâhir 761/ Nisan 1360 Tarihli Orhan Bey Vakfiyesi”, *TTEM*, XVI/94 (1926), s. 284-301; Fr. Taeschner, “Beiträge zur Geschichte der Achis in Anatolien (14.-15. Jhd) auf Grund neuer Quellen”, *Islamica*, IV, Leipzig 1929, s. 1-47; a.mlf., “Beiträge zur frühosmanischen Epigrafik und Archäologie”, *Isl.*, XX (1932), s. 109-186; XXII (1935), s. 69-73; İhsan Uludağ, “Osman Gaziye Dair Mühim

Bir Vesika, Aspurça Hatunun Vakfiyesi”, *Uludağ*, sy. 26, Bursa 1940, s. 61-68; P. Charanis, “Onternal Strife in Byzantium during the Fourteenth Century”, *Byzantion*, XV (1940-41), s. 208-230; Vl. Mirmiroğlu, “Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III. Andronikos Arasındaki Pelekano Muharebesi”, *TTK Belle-ten*, XIII/50 (1949), s. 309-320; Münir Aktepe, “Osmanlıların Rumelide İlk Feth Ettikleri Çimpe Kalesi”, *TD*, II/2 (1950), s. 283-308; R. J. Loenertz, “Notes d’histoire et de chronologie byzantines”, *REB*, XVII (1959), s. 158-167; E. Frances, “La féodalité byzantine et la conquête Turque”, *SAO*, IV (1962), s. 69-90; K. P. Kyriss, “John Cantacuzenus and the Genoese, 1321-1348”, *Miscellanea Storica Ligure*, III, Genova 1963, s. 8-48; Mustafa Akdağ, “Ankara Sultan Alâeddin Camii Kapısında Bulunan Hicrî 763 Tarihli Bir Kitabenin Tarihi Önemi”, *TV*, I/3 (18) (1961), s. 366-373; M. Balard, “A propos de la bataille du Bosphore: l’Expédition génoise de Paganino Doria à Constantinople, 1351-1352”, *Travaux et Mémoires*, IV, Paris 1970, s. 431-469; A. E. Laiou, “Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks: The Background to the Anti-Turkish League of 1332-1334”, *Speculum*, XLV, Cambridge 1970, s. 374-392; D. Jacoby, “Catalans, Turcs et Venitiens en Roumanie (1305-1332)”, *Studi Medievali*, XV/1, Torino 1974, s. 217-261; A. Ducellier, “l’Islam et les musulmans vus de Byzance au XIV. siècle”, *Byzantina*, sy. 12 (1983), s. 93-134; M. Tayyib Gökbilgin, “Orhan”, *İA*, IX, 399-408.

